

JENN

Training and Consultancy

The path to enlightened education

SUBJECT: SESOTHO HL

MOPHATO WA 12

WINTER CLASSES

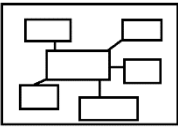
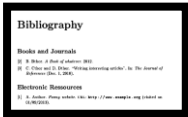
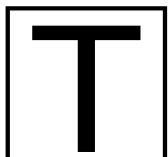
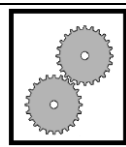
BUKANA YA MOSUWE LE MOITHUTI

SEHLOOHO

MANOLLO YA DINGOLWA.

(Padi, Tshwantshiso le Dithothokiso)

TLHALOSO YA DIHLOOHO

 MORALO	 TATAISO YA DITLHAHLOBO	 DIKAHARE	 MESEBETSI
 MOHLODI	 MAREHO	 MEHLALA YA TSHEBETSO	 DIKGATO

DIKAHARE**LEQETHE**

1. Nobelet (Tutudu ha e patwe)	4 - 22
2. Tshwantshiso (Lejwe la kgopiso)	23 - 49
3. Thothokiso	50 - 61

NOBELE/PADI

Manollo le makgetha a dingolwa (Nobele)

Karolong ena ya mosebetsi re tla qala ka ho ithuta karolwana ya bohlokwa e leng ho manolla e le ho bontsha kutlwisiso e tebileng ya buka. Barutwana ba hlokomele hore boholo ba dipotso tse mahareng di thehilwe hodima manollo ya buka e le ho bontsha kutlwisiso ya sengolwa, athe dipotso tse bonolo (boemo bo tlase) tsona di thehilwe hodima tsebo ya buka.

Manollo ya buka ke karolo e tlang ka mora ho bala buka, ka hoo moithuti a ke ke a utlwisisa buka ha a sa etsa karolo ya pele e leng ho e bala.

Pele re tswela pele ka manollo ya buka bala kgutsufatso ena mme o utlwisise hantle ditaba tsa buka ena, o be o boele o bale kgutsufatso ya kgaolo ka nngwe bukeng ena.

Kgutsufatso ya buka kaofela

Tutudu ke kgutsana. Mmae o mo imile a sa nyalwa, mme ntatae a itatola ditaba tseo. Ka lebaka leo mmae a tetelela maikutlo haholo mme a hloka hahala kamora hore a belehe. Tutudu o hodiswa ke malomae. Mohatsa malomae o ne a sa mo rate, o mo reha lebitso la **Selosanqakile**, leo ka lona a neng a hlile a totobatsa hore o tlanngwe ka ntho eo a sa e rateng. Tutudu o hola kgolo e bohloko mme malomae o sitwa ho mo namolela empa lerato la malomae ho yena le hlaka mohla malomae a neng a le lekgatheng la ho hloka hahala. O mmolella hore o ne a ntse a mmolokela tjhelete sephiring mme o mo eletsa hore a e sebedise bakeng sa ho ithuta. O mo kgothalletsa ho ithuta hobane ke thuto feela e tla mo lopolla bokgobeng ba ho phela ka thata.

Tutudu o feela a ithuta a ba a fumana lengolo la botitjhere. Mosebetsi wona ha a ka a o fumana habonolo, hoba o ile a ba a tshwanela ho sebetsa dikonterakeng, a tjheka mekoti ka kgarafu le peke. Ka nako ena a ithuta ho tswela pele a ba a fumana lengolo la BA Junibesithing ya Aforika Borwa.

Sekgeo sa mosebetsi wa botitjhere sa hlaha sekolong sa Sedibeng, mme Tutudu a kenya kopo ya mosebetsi oo. Mohla letsatsi la ho iketela mosebetsi, Tutudu a makatsa bahlahlobi ba hae ka ho kena a le sehlahlo, a itsebisa le pele modulasetulo a mo tsebisa. A araba dipotso le pele di botswa. A qetella a ipoletse hore yena ke Selosenqakile Tutudu, mme a

tshepisa hore o tla sebedisana le mosuwehlooho ho beha sekolo sehlohlolong.

Tutudu o qetella a hirilwe leha boholo ba ditho tsa Lekgotlataolo la sekolo di ne di batla hore ho nkwe ngwana wa mobu, e leng wa Thabure. Mohla dikolo di bulwang Tutudu a fetola ditaba. Ha moletsatshepe a e tidinya ka monyebe, Tutudu a e phamola a e letsa hore bohle ba phahame. A ipha mosebetsi wa ho otlolla mela ya baithuti. A etsa mmimo hore e be o hlasimollang le ho qalella ho ruta hona letsatsing la pele.

Diphetoho tsena leha e ne e le tse sekametseng botleng di ne di sa kgahle le ho thabisa bohle. Ditaba boholo di buelwa ha Dimama moo matitjhere a nwang teng kamora nako ya sekolo. Bohle ba kgobokana moo ntle le mosuwehlooho Tselapedi hammoho le Tutudu. Thebe e leng mosuwe wa kgale sekolong sa Sedibeng, a etella pele morero wa hore Tutudu a hlokiwe botsitso sekolong a sa fihla, hobane o bonahala a kenakenana le boiketlo ba matitjhere. Le yena Dimama ka boyena leha a sa tsebe Tutudu hantle, o a ipelaetsa hobane matitjhere ha a sa tla ha hae (jwaleng) jwalo ka tlwaelo/pele.

Thebe o fehla morusu ka ho bolella baithuti, Lekgotlataolo ya sekolo le setjhaba sohle ka dimpe tsa Tutudu. O bolela hore Tutudu o sotla bana ba sekolo hobane moo e se ha habo. Bana ba ya sekolong ba kgikgitha, ha ba sa na le nako ya kgefutso, ba hediswa le jwang bo potipotileng sekolo moo ba ka nnang ba longwa ke dinoha. Thebe o a atleha morerong wa hae hobane merusu e bile teng sekolong sa Sedibeng le motseng wa Thabure.

Dikgapane ke mosuwetsana ya neng a sebetse le boTutudu sekolong sa Sedibeng mme o kgahlilwe ke Tutudu le yena, o romella Tutudu molaetsa ka selefounu hore a se ke a ithahisa kapa ho iponahatsa sekolong hobane setjhaba se ne se bokane ho ya bona ha a ntshwa ka ntshwe di sa fohlwa. Ntefelleng e leng moithuti wa sehlopha sa leshome le metso e mmedi sekolong, eo le yena a neng a se a kgahlilwe ke Tutudu mme o atleha ho sirelletsa thepa ya ntlo ya Tutudu matsohong a barutwana ba neng ba batla ho e senya ka ho letsetsa mapolesa. Mapolesa a fihla le ho shapa bashemane ba neng ba le morerong wa ho senyetsa Tutudu thepa ya ka tlong.

Sekolo sa Sedibeng se kwalwa nakwana ka lebaka la moferefere o neng o le teng sekolong. Ke nakong ena eo lerato la Tutudu le Dikgapane le totang. Ka lebaka la ho kwalwa ha sekolo Dikgapane o rera nka leeto ho ya ha habo ho ya kumela mmae ka tsa mohlankana e

motjha eo a ratanang le yena bophelong ba hae. Tutudu o kgetha ho sala a batlana le tjhelete ya ho thusa ho lokolla batshwaruwa ba merusu tjhankaneng.

Thebe o boela o kenya Tutudu maqakabetsing ka ho susumelletsa Ntefeleng ho ya robala dikobong tsa Tutudu jwalo kaha eka ba ne ba robetse mmoho. Setjhaba sa fihla se phuthehile le Dikgapane ya neng a fumane molaetsa o reng a ke ke a hlola a bona Tutudu. O fihla a fehile matshwafo ho tla bona se etsahetseng, kaha mapolesa a ne a bitsitswe hore a tlo tshwara Tutudu. Ntefeleng a ema lehlakoreng la Tutudu hore tseo tsohle e ne e mpa e le leraba le thehilweng ke Thebe ho kenya Tutudu maqakabetsing. O re Tutudu ha a mo dumella ho robala dikobong tsa hae, ba fihla a ntse a mo leleka. Setjhaba sa qala ho buleha mahlo ka merero ya Thebe le hona ho utlwisisa botho ba Tutudu. Bohle ba neng ba sitetswe Tutudu ba ikopela tshwarelo. Tutudu o qetella a phela ka kgotso le ka thabo hammoho le Dikgapane. O boela ho ikgapela dipelo tsa setjhaba ka kakaretso kamora tsohle tse etsahetseng. Thebe o a hlolwa.

Jwale bala kgutsufatso ya kgaolo ka nngwe, o be le kutlwisiso e phethahetseng.

Kgaolo 1: Setlabotjha

- Ke tsatsi la pele ha ho bulwa ha dikolo.
- Sekolong ho utlwahala tshepe e letswang ka mokgwa o fapaneng le wa mehleng.
- Baithuti le matitjhere ba potlakela sekolong.
- Mela ya baithuti e a otloloha, e otlollwa ke setlabotjha (mofihli) sekolong.
- Baithuti ba binela pina fatshe empa setlabotjha (mofihli) o e phamolela le ho e binela hodimo.
- Mosuwehlooho o amohela bohle le ho tsebisa matitjhere a mabedi a matjha e leng Tutudu le Mokebe.
- Tutudu o ruta bana bohlweki le ho hlompha batho ba baholo.
- Tutudu o qala ho ruta letsatsing la pele dikolo di butswa, bana ba maketse ebile ba tenehile hobane ba qala ho bona sena se etsahala.
- Tutudu o batlela bana dibuka ho mosuwehlooho ya di lokollang ka lekgonono.

- Mosuwehlooho o hopola tsa mohla Tutudu a neng a tliho iketela mosebetsi, o ipotsa hore na ebe o entse kgetho e nepahetseng.
- Matitjhere a ya ha Dimama jwaleng, ba qoqa ka ditaba tsa letsatsi moo ho hlahellang ho se kgotsofalle Tutudu.
- Dikgapane o utlwa lerato leo a nang le lona ho Tutudu.
- Mmatlapedi o leka ho qoqela Tselapedi tseo a di utlwileng empa Tselapedi o kgathatsehile hoo a sa batleng ho qoqa.

Kgaolo ya 2: Tutudu o wa ipabola

- Tutudu o tsoha hoseng o itokisetša ho ya sekolong.
- O otlolla diphahlo tse neng di se di ntse di otlolotswe, o bentsha dieta haholo.
- O tidinya tshepe hape, baithuti ba ema meleng e otlohlileng.
- O phokola le ho bina difela tse tharo pele mosuwehlooho a ka qala ka ditaba tsa letsatsi.
- Matitjhere a mang a fihla ka morao nako ya sekolo, ba se ba potlakile ba bang ba kgeleletse dikgororo.
- Dikgapane o komela matitjhere a mang ka ho fihla morao nakong ya sekolo.
- Mmanthoto o tla sekolong a tahlilwe ho tla rohaka Dikgapane hore o ruta bana ba banana ka tsa bophelo bo botle le boitshwari, o hloleha ho etsa jwalo ka lebaka la botahwa.
- Nthoto o ya itshihlolla.
- Mosuwehlooho o kgalemela matitjhere ka ho fihla kamora nako, o ba bontsha bohloeki bo ka diphaposing tse pedi tsa ho rutela tsa Tutudu.
- Tutudu o kwetlisa bashanyana ba sekolo bolo ya maoto.
- Tutudu e ba setho se matla sa dibini tsa kereke.
- Tutudu o kopela dibini tsa kereke le sehlopha sa sekolo sa bolo dithuso ho ntate Seipobi.

Kgaolo ya 3: Lefufa

- Ralefapha le sehlopha sa hae ba fihla sekolong ba sa lebellwa, ba fumana dintho di fetohetse botleng, o fapha le ho rorisa matitjhere ka mosebetsi o motle.

- Matitjhere a utlwahala a na le lefufa le lekgonono ka dintle tse tlisitsweng ke Tutudu.
- Thebe o tshela Dikgapane moya o mobe malebana le Tutudu.
- Thebe o tshela Motsamai moya o mobe ka mashano malebana le Tutudu.
- Thebe o etela modulasetulo wa Lekgotlataolo ya sekolo ntate Matsepe mme o mo bolella mashano ka bobbe bo tliwang ke Tutudu sekolong. O qetella ka ho kgothalletsa Dimama ho mo thusa hore Tutudu a tebelwe.

Kgaolo ya 4: Thebe o senya Tutudu

- Mmatlapedi o hlaba monna malotsana ka tseo a di utlwileng basading ba bang ka Tutudu.
- Tselapedi o etela Matsepe ho fuputsa bonnete ba ditaba tse buehang Thabure ka Tutudu, o fumana Matsepe a se mahlong.
- Tselapedi o etela Tutudu ho ikgodisa le ho fumana nnete ka ditaba tse buehang Thabure, empa ha a fumane letho.
- Tutudu o fumana molaetsa o tswang ho Dikgapane o mo eletsang ka tse tlang, Tutudu ha a o natse.
- Motsamai le Ntefeleng ba rera ho etsa dipatlisiso ka ditaba tsa Thebe ka Tutudu.
- Ntefeleng o bonahala a rata Tutudu empa o a mo tshaba.
- Tutudu o tsoha a se monate a bile a lakatsa ho dihela a ikgutlele ha habo, empa bothata ya eba hore ha a na ha habo.
- Tutudu o ikela kerekeng mme mohlang oo o bina haholo, o tiisa tshepiso ya hae ho Modimo.

Kgaolo ya 5: Pelo e ja serati

- Dikgapane o etela ha Tutudu o furalla morero wa hae le Thebe.
- Ntefeleng o buwa le batjha ho fumana bonnete ka ditaba tsa Thebe.
- Dikgapane o jwetsa Tutudu merero ya bona le boThebe.
- Tutudu o qoqela Dikgapane ka kgolo ya hae.
- Ntefeleng o bona hore Dikgapane le Tutudu ba a ratana.

Kgaolo ya 6: Setjhaba se a futuha

- Setjhaba sa Thabure se ema ka ntle ho jarete ya sekolo se bina pina e bontshang ho nyatsa Tutudu.

- Tutudu o tsoha a itokisetsa ho ya sekolong, o fumana mohala o tswang ho Dikgapane o mo eletsang hore a se atamele haufi le sekolo.
- Tutudu o a ikgakanya o ipata hara motse.
- BoThabang ba ronngwa ho ya tsoma Tutudu.
- Ntefeleng o ya ha Tutudu ho ya mo eletsa ka maemo a teng sekolong.
- BoThabang ba fihla mmoho le Ntefeleng ha Tutudu, Ntefeleng o letsetsa mapolesa.
- BoThabang ba raha lemati ha Tutudu le ho senya thepa ya hae.
- Mapolesa a matjha a fihla le ho ba shapa le ho ba tshwara.
- Mosuwehlooho o leka ho theola setjhaba moya empa o a hloleha.
- Motsamai o hlasela Ntefeleng ka mantswe kamora ho utlwa hore ke yena ya letseditseng mapolesa.
- Ntefeleng o kgaohana le Motsamai ka hore Motsamai ha a emele nnete le toka.
- Batshwaruwa ba lokollwa ka beili e sa lefelloweng ho emela nyewe.
- Ba bang ba batswadi ba bona ho hloka nnete ho seo ba se tsekang.
- Thebe o ya ha Dimama ho mo tshela Dimama moya o mobe hape.

Kgaolo ya 7: Setjhaba se a kweneha

- Ha Tutudu ho a lokiswa ka thuso ya Tselapedi le Dikgapane.
- Tutudu o leboha Ntefeleng ka ho pholosa bophelo ba hae.
- Ntefeleng o bolella Tutudu hore o a mo rata.
- Nyewe ya batshwaruwa e a dula mme ba ahlolwa kgwedi tse tharo kapa ho itefella makgolo a mahlano a diranta motho ka mong.
- Batho ba kgonang ba ya itefella empa ba leshome le metso e supileng ba sitwa ho itefella.
- Thebe o bitsa kopano ho tla kopa hore ho kopanngwe matsoho ho thuswe batho ba tshwerweng.
- Ho tsoha ho se utlwane ha ho thwe lelapa ka leng le lefe mashome a mahlano. Ho qetellwa ka hore Thebe a bone hore batshwaruwa ba a lokollwa.
- Tutudu o rera ho ntsha tjhelete le ho ya ho Ntate Seipobi ho ya kopa hore ba kopanye matsoho ho ya lefella batshwaruwa.
- Dikgapane o makalla Tutudu ka morero ona.

Kgaolo ya 8: Thebe o tjheha leraba

- Dikgapane o tjhakela ha habo, o siya Tutudu a le mong.
- Tutudu o buisana le Ntate Seipobi hore o kopa thuso ya ho ya lokolla batshwaruwa ho thusa Thebe.
- Dimama o bolella Thebe hore Tutudu o kopantse Dikgapane le Ntefeleng.
- Thebe o buisana le Ntefeleng hore Ntefeleng a ka fumana Tutudu jwang, empa ha e le hantle Thebe o sebedisa Ntefeleng ho tjhehela Tutudu leraba le tla etsang hore a tebelwe mosebetsing.
- Dikgapane o fumana mohala o mo tshosang haholo ka Tutudu.
- Ntefeleng o bolella bohle hore Thebe ke monga mmomori.

Kgaolo ya 9: Moqhaka wa tlhoho

- Setjhaba se tsohelletse sekolong ho ya etsa morusu.
- Tutudu o tsoha ka monyebe, o itokisetsa ho ya sekolong.
- Tutudu o a kgumama o a rapela.
- Tutudu o bona sekgakgatha sa batho ba tletseng ntwala kamora hae, o utlwa le pina e mo sokelang empa o tswela pele ho ya sekolong.
- Tutudu o fihla hara sekgakgatha sa batho, batho ba ya mo suthela, a feta a kena ka jareteng ya sekolo.
- Mosuwehloho o tshoha ho bona Tutudu, mme o letsetsa mapolesa.
- Tutudu o bolella mosuwehloho hore o kopile hore mapolesa a se tle sekolong.
- Tutudu o letsa tshepe, mosuwehloho o letsetsa mapolesa ka letswalo, mapolesa a mo jwetsa hore ba se ba le teng ba ikgantse hara setjhaba.
- Ntefeleng o etella pele barutwana ho kena ka jareteng ya sekolo le ho ema mmileng.
- Dikgapane o etella pele matitjhere ho tla sekolong.
- Seipobi o fihla sekolong ho buisana le Tutudu, o tswa le Thebe.
- Thebe o bitsa phutheho ya matitjhere, o kopa tshwarelo ho Tutudu le ho bohle, o tsebisa matitjhere hore Tutudu o lokollotse batshwaruwa.
- Tutudu o tswa sekolong a tshwarane le Dikgapane ka letsoho, barutwana ba eme mela ka mahlakore a mabedi mme ba ba binela pina ya “tswang tswang” mme Tselapedi o letsa tshepe motjhao-tjhele.

Pale kapa nobele ke eng?

Pale kapa nobele ke sengolwa se reretsweng ho phetwa. Se arotswe ka dikgaolo kapa ka dihlohwana. Se ka ba le baphetwa ba bangata ho ya kamoo mongodi a e radileng kateng. Sengolweng sena ho na le molwantshi le molwantshuwa, bobedi e ba baphetwa ba sehlooho. E ba bona bao ditaba tsa sengolwa di thehwang hodima bona.

Se ka thehwa hodima ditaba tsa nnete kapa tsa boiqapelo e le ho fetisa molaetsa o itseng, ho ya ka morero wa mongodi. **Mohlala, ditaba tse ka bontshang bobele ba ho hloya melata kapa matswantle, tshebediso e mpe ya basadi le bana, mesebetsi e metle ya motho e ke ke ya pateha, mohale o tswa maroleng, jwalo jwalo.**

Tshekatsheko ya buka.

1. Lebitso la buka (Tutudu ha e patwe)

Ha ngata lebitso la buka le na le seabo se matla ntshetsopeleng ya diketsahalo ebile le ka thusa le ka ho totobatsa molaetsa wa sengolwa.

Tutudu ke eng?

- Tutudu ke qubu ya mobu e bonahang motho a sa tla le hole.

Qubu ena ya mobu e ka bapiswa kapa ya tshwantshwa le eng ka hara buka?

- E ka tshwantshwa le diketso tse ntle tseo Tutudu a di entseng sekolong sa Sedibeng le motseng wa Thabure tse neng di bonwa ke mang kapa mang.

Ho patwa hona ho hlalosang?

Ho patwa ho hlalosa motho kapa batho ba lekanang ho pata diketse tsena hore di se ke tsa bonahala ka hara motse le sekolong.

- Ho hlalosa hore Thebe eo e neng e le titjhere ho na sekolong sena o ne a batla ho pata kapa ho fedisa diketso tsena tse ntle tsa Tutudu hore batho ba se ke ba di bona.

Le ha o ka hlonya motho jwang kapa jwang diketso tsa hae tse ntle di tla dula di bonahala jwalo ka seholo hodima lehwatata.

Jwale ha re sekasekeng moralo kapa manollo ya buka.

Manollo ya buka e ka arolwe ka dikarolo tse hlano ho ya ka bamanolli, mme dikarolo tsena re ka re feela ke **moralo wa buka**. Pele re tswela pele ka moralo ya buka, ke lakatsa hore re ke re hlalose hore moralo ke eng e le hore re be le kutlwisiso e batsi ya seo moralo o leng sona.

Moralo ke eng:

- Moralo ke tthatlamano ya dintlha tse nang le **sesosa** ka hara buka ho isa ntlheleng ya sehlohlolo.

Re shebana le ho lla ha tshepe lekgetlo la pele bukeng, le ho lla ha yona lekgetlo la ho qetela ka hara buka. Ho lla ha tshepe lekgetlo la pele ho bolela eng, athe ho lla ha yona kgetlo la ho qetela ho bolela eng? O teng mohlomong ya ka re thusang ho hlalosa hoo?

Mongodi o re Tutudu a phamola tshepe mme a e letsa, mokgwa oo a neng a e letsa ka ona o ne o fapane le mokgwa oo e neng e tlwaetse ho lla ka ona. Ha e lla jwalo bohle ba hla ba potlakela mofolong matitjhere le bana. Batswadi motseng ba makalla ho lla ha tshepe ka mokgwa ona o sa tlwaelehang. Hona ho bolelang? **Ho bolela hore jwale mosebetsi o motle wa Tutudu o a qaleha) Diphetoho di ba teng).**

Ha e lla kgetlo la ho qetela e bolelang? hona e letswa ke mang? E letswa ke ntate Tselapedi mme sesosa sa hore a e letse ke sefe? **e bolela hore mosebetsi o motle wa Tutudu o ananetswe ke bohle** (Tutudu ke mohlodi) hobane bana ba entse mola wa hlomphe, matitjhere a tla a bina “Tswang tswang le mmone ngwana o tshwana le dinaledi” ka mora Tutudu le Dikgapane, batswadi motseng ba shebelletse ketsahalo ena.

Moralo o bopjwa ke dikarolwana tsena.

- Tlhekelo (Selelekela)
- Tharahano
- Kgolo
- Sehlohlolo
- Mothipoloho
- Tharollo

Jwale ha re hlahlobeng le ho hlalosa karolo ka nngwe le ho fana ka mehlala ho tswa bukeng e reretsweng mophato ona (Tutudu ha e patwe: M. Mahanke)

1. Tlhekelo

Tlhekelo ke karolo ya pele ya moralo, mme ke karolong ena moo mongoli a lelekelang kapa a ahang motheo hore diketsahalo tse tlo etsahala e be tse kgodisehang. Ke karolong ena moo mongodi a hlahisang baphetwa ba hae. Tlhekelo ena le dikarolo tsena:

A. Tikoloho:

Tikoloho ke sebaka le maemo a o diketsahalo di etsahallang ho sona kapa ka ona. Diketsahalo tsa pale di tshwaetswa ke bobopeho ba naha le maemo eo naha eo e leng ho ona.

✚ Mongodi o hlalosa tikoloho ka ho re hlalosetsa ka motse wa Thabure o neng o na le metsana e mmedi moo batho ba metse ena e mmedi ba neng ba phela ka mokgwa e fapaneng le ha ba ne ba phela ka hara motse ona o moholo wa Thabure. O re, ha motho a kena ka lekgalo la motse wa Thabure mahlo a hao a wena motsaneng o hole o nang le mofuta wa ona wa meaho, le motsana o haufi le mofuta wa ona wa meaho. Mona ho a ipakahatsa hore re tlo fumana diketsahalo tse fapaneng tse tshwaetswang ke maemo a fapaneng a metsana ena e mmedi.

B. Nako

Nako e ka hlaloswa e le mongwahakgolo oo pale e etsahalang ka ona, mme e ka bontsha nako e fetileng, nako ya kajeno (sejwalejwale) mme ho na ho bontshwa ke diketsahalo le maemo a bophelo hore diketsahalo kapa maemo ao a bophelo a re senolela nako efe.

- ✚ Ke nako ya di cell phones, ke mehwanto, re bona batho ba masepala ba tjeka foro, bana ba sekolo ba nwa jwala le matitjhere a bona. Disebediswa tsena kapa mokgwa ona wa ho phela o totobatsa nako ya buka.

C. Kamano ya baphetwa

Baphetwa ba anama ka ditsela tse ngata tse fapaneng mohla:

- Kamano ya setswalle.
- Kamano ya bora.
- Kamano ya kgomo.

- Kamano ya madi jj

Baithuti ba lokela ho tseba dikamano tsa baphethwa hantle.

- ✚ Dikgapane ke mosebetsimmoho le Tutudu ka lehlakoreng le leng ke baratani. Kamano e totobang mona **ke kamano ya setswalle**.
- ✚ Thebe le Tutudu ke basebetsimmoho empa Thebe ha a rate Tutudu kamaano e pakeng tsa boona ke **kamano ya bora**
- ✚ Re ka sheba kamamo tse ding hape e le ho tlisa kutlwisiso ya seo re buang ka sona.

D. Sesosa sa kgohlano.

Mona re ka fuputsa hore ke eng e etsang hore ho be le ntwana ka hara buka, mme ntwana e bakwa ke eng, ho na ke bomang bana ba lwantshanang.

- ✚ Batho ba Thabure ke batho ba iphelelang hantle, ntle le mathata ba bile ba kgotsofalletse maemo ao ba leng ka hara ona, le sekolong ho jwalo feela matitjhere a tla qala ho ruta ka mora dibeke dikolo di butswa bana ba iphihlela ka nako ya bona ba itsamela ha ba rata, empa hang ha Tutudu a fihla ka hara sekolo sena kaofela di a fela ho tsoha dintwa potso ke hore ho tsekwa eng? **Boiketlo ba batho bo a fela, ebile bo fediswa ke letswantle.**

Mosebetsi wa 1

Araba dipotso tse latelang:

- 1.1 Bolela hore pale ena e etsahalla motseng ofe? (1)
- 1.2 Bolela lebitso la thaba e le nngwe feela ho tse pedi tse fumanwang motseng ona. (1)
- 1.3 Bontsha phapano majwaleng a neng a nowa metsaneng ena e mmedi ka hara motse ona. (2)
- 1.4 Tikoloho eo Manthoto a neng a dula ho yena e bile le seabo se jwang bophelong ba hae? (2)
- 1.5 Pale ee e etsahala nakong efe ya bophelo? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.6 Ho ya ka wena ebe tsela eo Tutudu a ileng a ithekisa ka yona ha a batla mosebetsi e lokile? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

Matshwao kaofela: 10

2. Tharahano

Tharahano ke qaleho ya ntwala ka hara buka, eo ka nako e nngwe re e bitsang **kgohlano**, ke karolong ena moo re qalang re bona mefuta le dimelo tse fapaneng tsa baphetwa. Tlhase ya kgohlano e a totobala mothating ona. o Molwantshi le molwantshuwa ba a pepeseha. Ke moo ditaba di qalang ho rarahana teng. Tsitsipano e holela pele. Baphweta ba jarelana dibetsa mme maemo a ntse a mpefala le ho feta. Thebe o senya Tutudu lebitso (Matitjhereng, baneng ba sekolo, batswading le motseng). Mafitofito a iponahatsa mothating ona mme mafitofito ao a hodisa kgohlano ho ya pele.

Mefuta ya baphetwa

Baphetwa ho ya ka mefuta wa bona.

- Mophetwa wa sehlooho (Molwantshuwa)
- Mohanyetsi (Molwantshi)
- Moqabanyi (Mohlohlletsisi)

Baphetwa ho ya ka dimelo sa bona.

- Ba batalletseng (Sepapetla) (Ntlhanngwe) batho ba sa fetoheng. Ba sa angwang ke maemo efe kapa afe.
- Ba tjitja (Ntlhapedi) batho ba angwang ke maemo a bophelo. Batho ba kang nna le wena ba feto fetolang ke maemo ao ba iphumanang be le ho ona.

(Hopola mona ha potso e re ke mophetwa ofe re bua ka mofuta hopolang ntlha ena hle)

Jwale ha re etseng letoto la baphetwa ba bahlano ho tswa bukeng ya rona, mme re bone hore na re ebe re ka kgona ho dihela mophethwa ka mong dikarolong tsena tse pedi.

Mefuta ya kgohlano ka hara buka.

- Kgohlano e ka hare (Ya maikutlo)

Kgohlano e ka hare kapa ya maikutlo ke ha mophethwa a ngongoreha maikutlong ho na le se mo jang empa a sa bolelle motho le ya mong.

- ✚ Thebe o tenwa ke diketso tsa Tutudu, di mo hlokisa phomolo moyeng empa ha a bolelle motho le ya mong. O se a fihla hae ka nako a fetele dikobong, ha a bolelle motho, le yena mosadi o maketse hobane Thebe ke motho ya fihlang masiu a bile a bo kgile ka mpa, ha a sa ya le ha Dimama le yena Dimama o maketse hobane Thebe ke “lebota” le leholo la hae.

- Kgohlano e ka ntle (E pepeneneng)

Kgohlano e ka ntle kapa e pepeneneng ke ha mophetwa a qala a totobatsa ngongoreho ya hae mme o tsebisa batho le ho batla tshehetso hore a tsebe ho lwana le ho hlola ntwana ya hae. Ha re lekoleng hore Thebe o sebedisitse baphethwa bafe ho fihlella seo a neng a se habile.

- Ntate Matsepe
- Motsamai
- Thabang
- Dimama jj

Ke karolong ena moo re bonang seo mophetwa(molwantshi) a habileng ho se fihlella.

- ✚ Re bona ntwana e pakeng tsa Thebe le Tutudu mme re sheba sesosa sa ntwana. Thebe ke motho ya botswa ya ratang jwala eo mosebetsi ho yena e leng thohako, athe Tutudu yena ke motho ya ratang ebile a thabela mosebetsi wa hae.

Ntho ena ya Tutudu ya ho etsa mosebetsi ka mafolofolo e etsa Thabe a hlahelle ha mpe, mme e fetoha sekgopi se etsang hore a qape mano a etsang hore Tutudu a lelekwe motseng ona. Nna le lona re lokela ho batla ka botebo leano leo Thebe a ileng a le sebedisa hore setjhaba se qetelle se fetohetse Tutudu eo ho bonahalang hore se ne se mo rata se bona sekolo sa Sedibeng se tswela pele boteng ba hae. Nahana ka sena:

“Leshano le ka tjhesa hlaha”.

Mosebetsi wa 2

Araba dipotso tse latelang:

- 2.1 Fana ka lebitso la titjhere eo titjhere Tutudu a fihlileng le yena sekolong sa Sedibeng. (1)
- 2.2 Bolela ntlha e le nngwe feela e sa lokang e neng e se e fetohile tlwaelo sekolong sa Sedibeng haholo ha dikolo di bulwa. (1)
- 2.3 Maemo a thuto a ne a le jwang sekolong sa Sedibeng pele Tutudu a fihla papisong le ha a se a le teng sekolong seo. (2)
- 2.4 Tutudu ke mofuta ofe wa mophethwa ha re latella diketso tsa hae? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 2.5 Ho ya ka ditaba tsa buka ee ke leano lefe leo Thebe a le sebedisitseng ho fumana tshehetso morerong wa hae wa ho diha Tutudu? (2)
- 2.6 Ho ya ka wena ebe diketsahalo paleng ee di nyalana le tikoloho ya yona? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

Matshwao kaofela: 10

3. Kgolo

Baratuwa kgolo ke karolo ya boraro ya moralo, karolong ena re bona diketsahalo tseo re buileng ka tsona ho tharahano, di fumana lebelo mme di ba le matla, ke hona mona moo re bonang diketsahalo tse hlalositsweng karolong e ka pele di phethahala ka potlako e bile di ba matla.

- ✚ Mano a o re a boneng Thebe a a sebedisang a fumana matla mme a etsahala ka potlako, setjhaba se qala se fetohela Tutudu le ha qalehong se ne se mo rata ebile se bona ho ba le tswelopele sekolong sa bana ba bona. Motseng puo e ba Tutudu, ho kofellwa ka yena le dijong tsa ka phirimana.

“Ho thwe o tswa kae yena enwa ya bolelwang”

4. Sehlohlolo

Karolong ena ke moo re bonang baphetwa ba tsohelana matla ke ntwana e mahlo mafubedu ha ho qellanwe. Baphetwa ba nkelane marumo ho a lwanwa, ya senang sekaja mmae a tele mme a se tele feela empa a tella motellaruri. Sehlohlolo se bonahala ka ntho tse ngata tse kang, **tsitsipano le qaka** hara tse ding. Karolong ena re bona mmadi a ba le seabo se seholo, o ipotsa dipotso, o a qenehela, o a tenehela o utlwela bohloko ebile ka nako e nngwe o tla ka tharollo ya qaka.

- ✚ Ke Mantaha hoseng pina ke ena e tla e lebile ha Tutudu (**Mmuso wa Tutudu re a o phethola ha o le mafito re a o phethola**) ke batho ba tlo futuhela kgutsana ena e senang mang wee! Motse ohle o futuhile. Tutudu ha a tsebe hore a kene kae ho ipate ebile o qetella a nahana ho ipha naha empa o tla ya kae hoba ha ana habo ke ntho feela tjena e senang le batswadi. Yena o shebane le qaka (lefu le nkgang nkong tsa hae) leo ho senang hore o tla feta jwang. Rona babadi re mo utlwela bohloko. Motse ohle o mo fetohetse le bao a neng a nahana hore ba a mo rata o ba tshepile, ke bona ba ka pele pineng. Dikgapane le Ntefeleng ha ho moo ba hlahellang teng le ha kwana ba ne ba ntse ba e lwana empa ba ne ba e lwana ba le hole.

4. Mothipoloho

Ke diketsahalo tsohle tse latelang sehlohlolo, mona diketsahalo di thinyetsa hosele, ho a hlaka hore di ya pheletsong jwale, mme le tharollo e se etla fihlelwa. Ha ho sa tla ba le tharahano e nngwe empa ditaba di lokela ho lebisa pheletsong. Mona mahlo a babedi a hloha ho mophetwa wa sehlooho mme a shebana le mophetwa e mong.

Bukeng ya **Tutudu ha e patwe** mothipoloho re o bona ha Thebe a kopa mosuwehlooho kopano le mesuwe e meng mme a fihla a kopa tshwarelo ho Tutudu. Kgotso e hlahella ho rena kgotso mme ntwana e neng e le teng e fedile.

6. Tharollo

Ke moo mongodi a bontshang pheletso ya diketsahalo. Moo diketsahalo tsa baphetwa di neng di habile teng. Thuto eo mongodi a neng a rerile ho e fetisetsa ho babadi e hlaha karolong ena. E ka hlahiswa ka mokgwa o totobetseng kapa ka tshekamelo ya mongodi. Molwantshuwa o lokela ho bonahala, hore o a hlola kapa o a hlolwa. Molwantshi o lokela ho bonahala, hore o a hlola kapa o a hlolwa. Ditshita tse neng di ikentse mafito le tsona di a phutholoha mme sena se lebisa phokotsehong ya ditaba.

- ✚ Bukeng ya **Tutudu ha e patwe** re bona ha Thebe a hlolwa mme Tutudu a hlola.
- ✚ Setjhaba se fetohetse Thebe se bone bobele ba hae mme Tutudu e ba mohale.
- ✚ Molantshuwa ke yena ya hlotseng molwantshi.

Mawa a bongodi ba mongodi bukeng ena.

Jwale ha re eleng hloko mawa ao mongodi a a sebedisitseng ho fihlella kutlwisiso ya babadi ba hae bukeng ena.

- **Ho hetla marao (Khetlo morao)**

- ✚ Hore Tutudu o hotse jwang ha re tsebe, re kgona ho tseba taba tsa kgolo ya hae mahareng a buka ha a hlalose Dikgapane eo a ileng a qetella a lile ha a utlwa kgolo eo e bohloko (Hopola hle diketsahalo tsa letsatsing leo ka phaposing ya Tutudu)

- **Lewa la tlholo dingolweng.**

Lewa la tlholo dingolweng re hlalosa feela hore bobe bo hlahellang ka hara buka bo bakilweng ke mophetwa ya itseng bo fumane kotlo e bo tshwanelang.

- ✚ Dinthong tsohle tse mpe tseo Thebe a di etseng Tutudu le setjhaba o fumane kotlo. Setjhaba se mo fetohetse sa rata ho mo futuhela hobane bana ba bobona ba kwalletswe, sekolo se sentse motse ohle o ferekane, mme a ba a tlameha ho kopa tshwarelo setjhabeng. (Re tla bapisa buka ena le ya tshwantshiso hore re tle re fumane kutlwisiso e batsi)

- **Semelo sa baphetwa**

Semelo ke eng?

Semelo ke botho boo mongodi a bo fang baphetwa ba hae. Semelo sa mophetwa se ka hlalose ka tsela tse ngata tse fapaneng. Tsona ke tsena: (Hopola mona ha potso e ka re ke mophetwa ya jwang? Re bua ka semelo sa hae)

- **Lebitso la mophetwa.**

Hobaneng mongodi a rehile mophetwa eo Dikgapane, Tselapedi, Thebe jj nahana hle!

- ✚ **Dikgapane**

Kgapane ke sesi se omelletse se sesesane se sebediswang ho tukisa mollo. Se tuka ka pele se be se fele. Dikgapane o ne a sa tshwarelle dinthong tseo a di etsang, a tswana le yona kgapane e neng e sa tuke nako e telele.

- ✚ **Tselapedi**

Hoseng hona o kgetse Tutudu ka ho batla dibuka ebile o mo felletse pelo lona letsatsi leo ha a bona mokgwa oo phapusi ya sekolo e hlwekileng ka teng o boba Tutudu e le titjhere ya sebele. Motho ya senang botsitso.

Thebe

Thebe ke sebebediswa se thibelang marumo ntweng. Mona Thebe enwa o ne a thibela diketso tse ntle tsa Tutudu.

➤ **Puo tsa mophetwa**

Mokgwa oo mophetwa a buang ka ona o hlahisa botho ba hae.

Nahana mokgwa oo Thabang a neng a bua ka ona, mokgwa oo o bontsha hore ke motho wa semelo se jwang.”Hei, hei. Utlwang banna. Rona re tseba mathiza a moja, boMr Thebe. Quiet ouens but ba ntswembu ka maphepha, ke a o tjhaela, ntwana. Ka Mantaha Tutudu o a vaya, baf’wethu. Ke re o a vaya.”

➤ **Moaparo wa mophetwa.**

Mokgwa oo mophetwa a aparang ka teng. O re senolela seo mophetwa a leng sona.

Nahana ka mokgwa oo Tutudu a neng a hlophisa diaparo tsa hae ka teng ha a ya mosebetsing. Nahana Thabang mohla mohwanto bokgathe e kang e jowe ke dintja.

• **Boipuiso**

Boipuiso ke lewa leo mongodi a le sebedisang ho re tjobela pele ka ketsahalo e tlo etsahala kapa ka nako e nngwe boipuiso bo re senolela maikutlo a mophetwa ka maemo a renang a ditaba.

 Nahana ha Tutudu a bua a le mong a batla ho ineha naha, teng ha Thebe a nahana tsela eo a tlong ho sebedisa ho leleka Tutudu ka hara motse wa Thabure.

➤ **Mothinya o sa lebellwang.**

Mothinya o sa lebellwang ke ha mophetwa a fetoha a ba seo re sa lebellang hore a ka ba sona.

 Ke mang ya neng a ka lebella hore Thebe ka letsatsi le leng o tla kopa tshwarelo ho Tutudu? Ha ke dumele hore ho na le motho ya ka

nahanang hore Thebe a ka kopa tshwarelo ho Tutudu hara rona mona.

- **Thehello ya mabitso bukeng ena.**

Tsela eo mongodi a rehellang dintho mabitso ka teng di hlahisa molaetsa wa seo a buang ka sona hantle ka tsela e phethahetseng.

Jwale ha re lekeng ho nahana ka mabitso a kang ana a latelateng re be re fane ka tlhalosa ya ona hantle.

- Sedibeng (Hobaneng ho ya ka kutlwisiso ya hao mongodi a rehile sekolo sena lebitso la Sedibeng? Sediba ke eng, ke eng seo re se fumanang sedibeng?)
- Letsheng (Hobaneng ho ya ka kutlwisiso ya hao mongodi a rehile mane ha Dimama moo ho nowang jwala Letsheng? Letsha ke eng ke eng se fumanwang letsheng?)

Phapano ke efe pakeng tsa sediba le letsha?

- Lebitso lena Tutudu ha e patwe le re bolella eng ka dikateng tsa buka ee?
Sheba karolong ya pele moo re buang ka lebitso la buka.
- Letswao kapa setshwantsho bukeng.

Ketsahalo e senolang se tlo etsahala kapa se etsahetseng seo mohlomong mongodi a sa rateng ho se hlalosa ka mantswe empa a sebedisa setshwantsho.

- ✚ Nakong eo Tutudu a ntseng a hlalosa tsa bophelo ba hae Dikgapane o ne a tshwere galase ya metsi ka letsohong. Ha Tutudu a ntse a hlalosa taba tsena tse bohloko yaba galase ya metsi e phshemoha e a phshatleha pakeng tsa Tutudu le Dikgapane, mme ke nakong eo Ntefeleng a hlophisitseng diketsahalo tsohle ka fenstere pakeng tsa Dikgapane le Tutudu. Hopola sepheo sa Ntefeleng ha a tloha habo ebile o bolelletse le mmae hore o ya kae o lo etsang.

‘Mme, ho jwalo. Empa ha ke re ho robala ke ho fetoha. Le nna ha ke tsebe hore ho etsahalang ka nna. Ke rata titjhere Tutudu ka pelo yohle ya ka.’

Ha re sebetsaneng le dintlha tsena mohlomong re be re eketse ka tse ding tseo re ka di nahanang.

TSHWANTSHISO

Karolong ena re shebana le buka ya bobedi e reretsweng mophato ona wa 12, mme pele re tswela pele ka ho shebana le manollo le makgetha, re lokela ho utlwisisa ka botlolo hore tshwantshiso e fapana jwang le dingolwa tse ding, re be re fane ka mefuta ya tshwantshiso eo moithuti a lokelang ho e tseba le ho e kgetholla habonolo.

Tshwantshiso ke eng?

Ke sengolwa se reretsweng ho tshwantshisa bophelo empa sona ha se bophelo. Ke sengolwa se pepeseng dinnete tsa bophelo. Ke mofuta wa buka o reretsweng ho bapallwa le ho bohuwa sethaleng(kalaneng). Dibapadi di etsisa(bonketsisane) diketso le dipuo tsa batho ba tshwantshwang ke mongodi.

Tshwantshiso kapa Terama ke sengolwa se reretsweng ho bapallwa sethaleng kapa kalaneneng, thelebishineng le seyalemoyeng. Sengolwa sena se thehilwe hodima puisano ya dibapadi le tshebediso ya dinthontho tse ka thusang hore tshwantshiso en kgolwehe kapa e se ke ya kgolweha. E ka thehwa hodima ditaba tsa nnete kapa tsa boiqapeloe le ho fetisa molaetsa o itseng, ho ya ka morero wa mongodi

mohlala:

- Ditaba tse ka bontshang tshebediso e mpe ya matla ho ya ka boemo ba motho.
- Kotsi ya bofutsana le ditlamorao tsa yona.
- Tlatlapo ya ditokelo tsa botho.
- Lerato la boikaketsi jwalo jwalo.

Tshwantsiso e ikgetha ka dintho tse pedi dingolweng tse ding, e leng **puo** le **tshisinyeho**.

Mefuta ya tshwantshiso:

- **Tshwantsiso ya masisapelo/Masetladibete.**

Ena ke tshwantshiso e qalang hantle ho rena kgotso kapa batho ba phedisana hantle, empa qetello e fella ka masisapelo, masetladibete kgotso e fedile batho ba nkelane marumo e le kgapamadi feela.

- **Tshwantshiso ya metlae/E keketehisang**

Mofuta ona wa tshwantshiso ke o reretsweng ho qabola. Babohi ba mofuta ona wa tshwantshiso ba keketehiswa ke diketsahalo, ke yona ena e reretsweng ho tlosa bodutu.

Ho latela tlhaloso tse ka hodimo ke dumela hore moithuti o se a ntse a hlokomela hore buka ya tshwantshiso e reretsweng sehlopha sena ke ya mofuta ofe, ho e mmedi e hlalositsweng ka hodimo le hore ke mabaka afe ao o ka a behang tafoleng ho tshehetsa karabo ya hae.

Jwale ha re shebaneng le karolo ya bohlokwa e leng manollo le makgetha a sengolwa sena. Re tla sebetsa jwalo feela ka ha re entse sengolweng se fetileng. Re manolle le ho bontsha makgetha re ntse re qotsa ho tswa bukeng ya tshwantshiso e reretseng mophato ona e leng **Lejwe la kgopiso ka (Tehoho Letshaba)**

Pele ho moo a ko o bale kgutsufatso ya kgaolo ka nngwe hore o tle o utlwisise hantle ditaba tsa buka ena.

KGAOLO YA PELE

Pono ya 1

Motseng wa Kgotsong ho sa tswa na pula ya dikgomo le batho. Naledi o tsielehile hobane pula ena e nele metsotswana feela empa tsela eo e phutletseng ka yona ka hare ho motlotlwane wa bona wa masenke, ekare ke kgale e na. A ba a hopola maele a reng, pula ke mahlopha a senya, hobane bona

mafutsana, e ba siya ba le diqhafutsong tsena tsa haesale. O ne a buiswa ke taba ya hore ho ne ho se na kamore e sa neleng, mme mosebetsi wa ho ntsha (hlakola) metsi e le o se nang bolelanyo.

Ha a ntse a le ka hare ho modubadube oo, motswalle wa hae Seipati a fihla le yena a kolobile te! O kene ha Naledi hobane a kgaoleditswe ke pula a le tseleng. Jwale, Naledi o re ho Seipati o kgopo jwalo ka sekele. Leha ho le jwalo, o ikarabela ka hore ditsela di mahleke ha pula e nele empa o ne a ntse a ikemiseditse ho mo tjhakela. Naledi o tswela pele ho hlalosa hore o tena a realo hobane a dula a ipatile.

Moqoqong wa bona ba bua ka mokgathala mme Naledi o eketsa ka ho bua ka letamo leo ba bang ka hare ho lona ka mehla ha pula e nele. Le hore tsatsing leo, e ne e le dinyane. (Tlhasenyana ya kgohlano e a hlaha/hlahiswa). Dipuo tsa Seipati di mpe hobane o rotetsa mollo ka ho re mokhukhu oo ba dulang ho wona ke lekopokopo; sena se ferekanya Naledi maikutlo le ho feta haholo ha Seipati a re le hoko ya dikolobe e ka kwano. Seipati o fafiella ka ho re Naledi a jwetse Tsietsi hore a hle a qalelle ho boloka tjhelete e sa le jwale. Ditaba tsena ba di etsa mohatla kgwiti hoba Naledi a laele jwalo. Leha ho le jwalo, tsa boela tsa tlola mollo ha ho utlwahala hore tee ya tee (ya ho phoka boduma) ha e yo lapeng la bona. Ke moo Seipati a bolellang Naledi hore a eme ka maoto ho ipatlela makgulo a matala. O toboketsa ka hore Tsietsi ha a di hadikela ho di ja hoba ba ntse ba hula ka falese nako e kanakana. A boela a hatella ntlhakemo ya hae ka hore Naledi a tlohele ho ikanya menwana ka ho emela ho kgaketswa ke monna.

Pono ya 2

Re kopana le Mohlouwa le Mmabatho mofumahadi wa hae ba bua lapeng la bona ka mathata ao basebetsi ba a bakileng nakong eo ba neng ba ipelaeditse. Mmabatho o futuhela mohatsae ka mantswe a bohale a re Tsietsi le Thapelo ke mahlabaphiyo mme ba tejelwe mosebetsing wa bona wa botjekelane kgwebong tsa bona. Mmabatho ha a utlwisise hore hobaneng ha mohatsae a le lenama ho tebela. basebeletsi bana ba hae. Kgalefong ya hae o ba bitsa ka hore ke difelekwane, bashanyana, mahlabaphiyonyana le ditlokotsebe. Mantswe ana a supa nyenyefatso, nyedisole thohako ho boTsietsi le Thapelo. Kgalefo ena ya Mmabatho e qetella e halefisa Mohlouwa hobane o qetella a mo kgalemela hore a tlohelle ditaba tsa basebetsi matsohong a hae. Puisanong ena ho hlaha kgohlano ya mantswe e matla pakeng tsa bobedi bona.

Pono ya 3

Ponong ena, puisano e pakeng tsa Thapelo le Tsietsi. Yona e hodima maemo a lehodimo le diqhafutso tse bang teng ha dipula di na le maemo a mabe moo baipehi ba Kgotsong ba dulang teng. Tsietsi o re maeno ha a jese ditheohelang lapeng la hae le mane moo a dulang teng, Kgotsong. Puisano ena e qetella e ba lebisa tabeng ya kopo ya ntlo eo Tsietsi a e entseng empa ho se nko ho tswa lemina. Maemo a mekhukhung ha a mo jese ditheohelang hohang ebile o ikutlwa a lahlehetswe ke malepa ekare a ka tloha moo. Hona ho baka kgohlano ya maikutlo ka hare ho Tsietsi empa Thapelo o mo kgothatsa ka hore mohlomong lenane la dikopo ke le thibang letsatsi. A behe pelo sekotlolong, mmuso ha o

tate (motswalle wa nnete). Leha ho le jwalo, Tsietsi ha a utlwisise hore monna ya bitswang Tseko Moloi, ya entseng kopo maobanyana mona, yena o atlehile jwang hore ebe o se a ahetswe ntlo; balekgotla ba lebetse hore ba behuwe ke bona nakong ya dikgetho. Tsietsi o boela a ntsha taba e nngwe e mo kukunelang, e leng mantswe a Mohlouwa le mofumahadi wa hae. Mantswe ao a dutse Tsietsi ha bohloko ebile o na le letswalo la ho lahlehelwa ke mosebetsi ho latela dipuo tsa bona hobane o tshaba ho ipona a tebetswe mosebetsing. O hopotsa Thapelo hore leqeme le tlhokeho ya mosebetsi le leholo haholo naheng ena ebile bona ba lehlohonolo jwalo ka tshitshidi (pontsho ya bohlale) hore ebe ba ntse ba theohetse ha Mohlouwa. Bofutsana boo bo ba aperetseng bo etsa hore Thapelo a kgothalletse Tsietsi hore a lwanele ditokelo tsa bona hobane meputso ya bona e hlabisa ditlhong mme ba tshwanela ho nahanisisa hantle ka taba ena.

Pono ya 4

Ha basebetsi ba se ba ile mahaeng kamora tshebetso ya letsatsi, Mohlouwa o buisana le Pheleu a jele dipekere a batla ho utlwa hore na o hlomme boTsietsi leihlo le ntjhotjho mola mosebetsing jwalo ka ha a mo laetse. O tuka malakabe ke kgalefo hobane Mmabatho o mo kentse kgotjheletsaneng a batla ho utlwa mabaka a mo sitisang ho tebela Tsietsi le Thapelo. O hopoditse Pheleu hore mosebetsi wa hae o bonolo, ke ho hlokomela basebetsi hore ba a tshepahala le ho phethisa ditaello jwalo kaha ba dumellane. Empa ha a ka panya feela, hahabo ke naheng.

Pono ya 5

Naledi. Pelo ya Naledi e dutla madi mme o buisana le mohatsae ka maemo a bona a bophelo bo aparetsweng ke bofutsana bo tshabehang. Naledi o bua mantswe a bohloko a reng o kgathetse ke ho ba lekgoba la lelapa lena hobane o suha rapo la puleng ka mehla haholo nakong eo pula e nang. O kgoba mohatsae ka mantswe ha a re o hulanya maoto, empa a tseba hore o tshwere ka thata; ha ho dijo tse lekaneng ka tlong. O re ke monna o lokela ho loha maqheka ha maemo a le tjena; ho fihlile moo a tenehang teng. O re mphemphe e a lapisa; o kgathetse ke ho utlwa ka taba ya hore seteraeke se thefutse pokotho kapa o ntse a nyolosa a theosa dikantorong tsa lekgotla la motse ho ya kopa ntlo ya mmuso ya theko e tlase. O re ke kgale ba phela jwalo ka dikolobe. Ha a qeta o mmolella hore ha a tsietsing ya ho dula mona ha hae, hoba ntatae le mmae ba mo lebelletse kwana Maokeng. Tsietsi o ne a maketse ebile a bona hore ho teng motho ya tshetseng mohatsae moya o mobe. (Kgohlano e a hola)

KGAOLO YA 2

Pono ya 1

Ke hoseng mmileng o moholo motseng wa Kgotsong ha Mohlouwa a kganna mmileng o phetheselang a tjhesitse mafura a koloi ya hae e majabajaba. Ke mmila o neng o sebediswa ke bakganni le bana ba yang dikolong, feela o a belaela hore mohlomong ke kgale a sa o sebedise ho ya kamoo o neng o phethesela kateng. Hona mmileng oo, o kopana le seponono sa mosadi mme ka morao ho moo o elellwa hore ke mohatsa Tsietsi e leng Naledi. O emisa koloi mme a mo kopa ho mo

kgaola maoto le hore mokgwa hae ha a rate ho bona batho ba sotleha a ntse a le teng (ke leshano le letala). Tjhe, Naledi o qetella a dumetse kamora hore a qeaaee. Ka koloing ba qadile ka ho qoqa ka bophelo ba Kgotsong, moo Naledi a amang taba ya tshotleho le leqeme la mesebetsi Kgotsong yohle. Mohlouwa o re leqeme la mesebetsi ke kobo anela naheng ena ka bophara empa boTsietsi ba lehlohonolo hobane ba sebeletsa motho ya putsang hantle Kgotsong ho feta dikgwebong tse ding (ke leshano le letala). Ho tloha moo Mohlouwa o ipolela kamoo a ratang Naledi kateng. Empa eo o hlalosa kamoo Tsietsi a ka mmolayang kateng ha a ka utlwa ka taba ena. Mohlouwa o re pinyane ha e senye motse. Naledi o ne a swabile le ho tsieleha ha a utlwa dipuo tsa Mohlouwa, mme eo o mo ja ka bohale le ho mmolella hore o tlike ka sepheo ha a ntse a re o mo kgaola maoto. O batla ho theoha koloi e ntse e tsamaya hobane o ne a sitwa ke ho mamella dipuo tsa Mohlouwa tse swabisang. Mohlouwa o tshoswa ke sena mme o emisa koloi ka thoko ho tsela hore Naledi a theohe. O mo neha karete ya kgwebo e ngotsweng dinomoro tsa hae tsa kgwebo hore a mo letsetse ha a ka fetola maikutlo a hae ka kopo ya hae. Ha e le tekenyana ya hae yona o a e hana.

Pono ya 2

Tsietsi le Thapelo ba hlokometse le leng la mabenkele a Mohlouwa, ha Thapelo a makalletse ho thola ha Tsietsi hoseng hoo. Tsietsi o mo hlalosetsa kamoo Naledi a ileng a mo hlaba ka mantswe kateng le ho mo qosa ka le reng o hlolwa ke ho phethisa ditshepiso tsa hae. Thapelo o mo eletsa ka le reng ba lwanele ditokelo le ditshwanelo tsa bona. Ka bomadimabe, Tsietsi

ha a batle ho utlwa letho ka ntlha eo, o bona e le ho ipitsetsa kgathatso e le hole le bona. O bona ho le molemo hore a mpe a hlabele badimo mohlomong dintho di tla boela motjheng hape. Thapelo yena o eme tabeng ya ho e lata letailana morerong wa ho lokisa teke eo ba e fumanang. Kgabareng, Pheleu a fihla mme ba kgaoletsa ditaba tsa bona ka ho di beha molatsa hobane Thapelo a sa mo ratisise. Ha ba ka ba bua nako e kaalo le Pheleu yaba o a tsamaya empa a bonahala a jele masooko. Kgang e ile ya ba hore Tsietsi a hlalose hore ke hobaneng ha Thapelo a fiela ka dintshi empa potso eo ya Pheleu o hlolwa ke ho araba.

Pheleu o tlohile moo a mo jwetsitse hore sekgukguni se bonwa ke sebataladi, mme a mo siya a maketse. Tsietsi o ne a tsietswe le ho lemoha hore tsietsi e latela tshotleho e le ka nnete (kgohlano ya ka ntle).

Pono ya 3

Naledi le Seipati ba robile monakedi ha Seipati kamoreng ya ho phomola. Seipati ha a theohela, o nkile kgefu mosebetsing hobane a bolela kamoo ho leng thata ebile ho nyolosetsang moo a sebetsang. Leha ho le jwalo, Naledi o mo kgothaditse ka hore o lehlohonolo hobane o ntse a kgona ho tsoha ka matjeke a ilo fula makgulong a matala. Ho hobe ka ho yena hobane o ntse a behile letsoho phahleng. Karabo ya Seipati e mo hopotsa seo a tshwanetseng ho se etsa, e leng ho itahlela leroleng la dikatse, mme a se diehe. Moqoqo wa bona o ja mothinya moo Naledi o bolellang Seipati hore pelo ya hae e lwantshana le maikutlo a hae ebile ha a kgone ho itshwasolla maikutlong ana. Tabataba ke ho re ntate Mohlouwa o a mo fereha jwale ho thata ho yena

hobane o nyetswe. Seipati o bona ha Naledi a wetswe ke letlotlo, a hlabetswe ena e naka le nyane. A boela a toboketsa ka hore Modimo ha a fe motho ka letsoho ebile lehlohonolo ha se lebelo. A kgwatha taba ya hore o phela bokgobeng ka hare ho ntlo ya lekopokopo empa monna a sebetsa (o besetsa mollo / ho hlohleletsa). O boela a mo kena ka hanong ka hore banana ka ntle ka mona ba larile, a tlohele ho bapala ka lehlohonolo. Leha Naledi a mmolella hore o tshaba aubuti Tsietsi, o tshaba ho mo utlwisahloko, empa a nna a hatella ntlha ya hore badimo ba mo hlabetse ya senona le-tlhako. Seipati o fana ka maele ohle ao a neng a na le ona, a sa batle ho siya mantswe ana a matla a reng: moo lerato le leng matla, tshabo ha e yo. Leha ho le jwalo Naledi o ne a ntse a sa tsebe seo a tshwanelang ho se etsa. O botsa yena tsebanyane ya hae Seipati, mme yena a mo fetola ka hore a mo letsetse le ho kopa tshwarelo. Ntho e kgolo e neng e tshabisa Naledi ke ho re, ditaba ha di robaletse. Seipati o atleha mosebetsing wa hae wa ho hlohleletsa Naledi hobane ke mona Naledi o mmolella kamoo a tlatsitseng aubuti Tsietsi ditsebe kateng ka taba ya motlotlwane le ka bofokodi ba ho se phethise ditshepiso tseo a neng a di etse. Kajeno lena o hulanya maoto ha a tlameha ho dula ditshepising tsa hae. Puisano ya bona e kgaoletswa ke taba ya ho latwa ha Thato le Puleng sekolong.

Pono ya 4

Ke nako ya ho tjhaisa moo Tsietsi a ntseng a nahana ho ya palama bese ha Pheleu a potlakela ho mo tsebisa hore Mohlouwa o laetse hore a tswe a mo emetse hanyenyane hobane o batla ho itsheba le yena. Tsietsi ha a tsebe hore a iketseng, a botsa hona

le hwane e le ha a batla kutlwisiso ya hore ntate Mohlouwa o mo isa kae. Pheleu o mo araba ka hore ha a tsebe hobane morumuwa ha a na lonya. Bothata ba Tsietsi bo dipalangwang. O tshwenyehile hore o tla kgutlela hae ka eng (jwang) ha a ka siuwa (fetwa) ke bese ya ho qetela.

Pono ya 5

Ke phirimana lapeng, ha Mohlouwa le Mmabatho, Mmabatho o utlwahala a sa thabela taba ya ho lelekwa ha Tsietsi a le mong mosebetsing. H a a utlwisise hore Thapelo yena o setse jwang hobane ba ne ba le mmomoring o le mong le Tsietsi. Puisano ya bona ha e monate hohang, kgohlano ya mantswe ke e matla e bileng e le hodimo hoo Mmabatho a bolelletseng mohatsae hore o belaela ho hong, mme di tla hlaha ka tsatsi le leng. Hoba Mmabatho a tswe, Mohlouwa a sala a le mong a ntse a ipotsa hore kannete Mmabatho o batla ho utlwa hore mohatsa Tsietsi o mo hanne hobane a nahana hore o bohlale. Boipusong ba hae o taka setshwantsho se sebe puong ya hae ka Naledi le Tsietsi. O bitsa Naledi ka hore ke letekatse, ntja feela ya selahlwa le boya, ngwana wa lenyekathipa le hore ke sethoto mme o bitsa Tsietsi sephoqo sa monna. Ho tloha moo, o bua kamoo thato ho tla phethahalang ya hae kateng Kgotsong (moikgohomosi).

KGAOLO YA 3

Pono ya 1

Ke hoseng lapeng ha Tsietsi, Naledi o tsosa Tsietsi hore o a selwa ho ya mosebetsing empa Tsietsi o a mo latolela ka hore

o tla sala a tsoha. Naledi o ngangella ka hore ha ho moo a yang teng ha Tsietsi a sa bue hore molato ke eng ha a sa tsohe. Tsietsi o qetella a mmolella hore o tebetswe mosebetsing empa ha a tsebe hore ke hobaneng a tebetswe. O sisinya hore Naledi a ke a botse Pheleu mohlomong a ka tseba lebaka. Naledi o ne a batla ho utlwisisa hore ke leano lefe leo a ka tlang ka lona maamong a tjena. Tsietsi o mmolella hore o ntse a ja masapo a hlooho. Naledi ha a kgotsofalla karabo eo Tsietsi a mo nehang yona mme o mmolella hore o kgathetse ke ditshepiso tse siyo, a ba a mo mmolella hore ha ho se nko ho tswa lemina, yena o tla boela ha habo Maokeng.

Pono ya 2

Kamora hore Tsietsi a tejelwe, Thapelo o tihwatlela Pheleu mme o bua a mo sosothela ka hore o thabile ha Tsietsi a tejetswe mosebetsing. Pheleu o latola bosehla seo se buang ke Thapelo. Pelo ya Thapelo e dutla madi, o batla ho tseba hore na Pheleu o rata kgaitsemi le sware sa hae na. Ba nka nkana ka mantswe a matla, Thapelo ha a kgathalle ditlamorao tsa seo le hore a ka lahlehelwa ke mosebetsi.

Pono ya 3

Mohlouwa o etetswe ke Naledi a le ka kantorong ya hae. Sello se seholo sa hae, ke hore ntate Mohlouwa a busetse Tsietsi mosebetsing mme o tla mmulela pelo ya hae. Kamora ngangisano e telekana, ntate Mohlouwa o dumela ho kgutlisetsa Tsietsi mosebetsing empa o mmolella hore ho tla ba thata ho mo kgutlisetsa empa ho tla nka dikgwedinyana ho nahanisisa taba ena, o kopa hore a behe pelo sekotlolong.

Pono ya 4

Ke motsheare wa mantsiboya ha Thapelo le Tsietsi ba ntse ba nwa jwala ha Mmadibabe. Taba e neng e tshohlwa boholo e mabapi le ho tejelwa ha hae mosebetsing le kamoo a leng maemo boima kateng lapeng la hae (Tsietsi). Tsietsi o dumela hore mohlomong mathata a etswa ke hore badimo ba mo halefetse. Ka lehlakoreng le leng, Thapelo o ntse a eme ntlheng ya hore ba e late letailana hobane ntate Mohlouwa a ka tlwaela, empa Tsietsi ha a na thahasello ya seo. Thapelo o boela o jwetsa Tsietsi kamoo a ileng a tjhwatlela Pheleu ka ho tebelwa ha hae (Tsietsi) mosebetsing. Hono ho tshosa Tsietsi hoo a ileng a tshaba hore dikamano tsa hae le sware le mosadi wa hae di ka mpefala.

Pono ya 5

Seipati o etetse Naledi mme o boledisa kamoo a leng motle kateng haesale a kena kamanong ya lerato le Mohlouwa. Naledi ha a phutholoha empa Seipato o mo kgothalletsa ho tswela pele. Ba ama taba tsa Tsietsi le hore o batla ho hlabela badimo hore mahlohonolo a be teng lapeng ha hae. Ho makatsa Seipati empa Naledi o mmontsha kamoo tumelo tsa batho di fapanang kateng

KGAOLO YA 4

Pono ya 1

Mohlouwa o kena kantorong ya hae a bela ke kgalefo hoba a elellwe hore basebetsi ba kene mohwantong hape. O bua le Pheleu ka bohale bo tukang malakabe. O batla ho tseba hore bothata ke eng, empa Pheleu o mo fetola ka hore ba lwanela tokelo tsa bona tse hatikelwang ka boomo le hore

Tsietsi a kgutlisetswe mosebetsing. Ho hlaha menyenyetsi e reng Mohlouwa o ratana le Naledi ke kahoo Tsietsi a tebetsweng mosebetsing. Leha ho le jwalo, Mohlouwa o halefa haholo ha a botswa potso eo. O se a laela Pheleu ho tla le Thapelo ka kantorong ya hae.

Pono ya 2

Pheleu o kena le Thapelo kantorong ya Mohlouwa. Thapelo o halefile jwalo ka Mohlouwa. Mohlouwa ha a botsa Thapelo potso, o mo araba ka potso. Thapelo o mo hlokela tlhompho, le ho mo jwetsa hore taba tsa hae le Naledi di a tsebahala Kgotsong yohle. O mo hlokomedisa ka hore ntwana ke hona e tlang hobane ditokelo tsa bona di hatikelwa ka boomo. Pheleu o shabellwa nthong tseo a sa ameheng ho tsona, e le ha Mohlouwa a ntshetsa/thubela bohloko yo yena.

Pono ya 3

Tsietsi o na le Naledi lapeng o ntse a inwella jwala ha Naledi yena a hlatswa diaparo. Puisano ya bona e ne e na le dipotso tse hlokanang dikarabo bobeding ba bona. Naledi o tshwenngwa ke taba ya hore Tsietsi o nka kae tjhelete ya ho reka jwala. Tsietsi le yena o botsa Naledi hore o nka kae tjhelete ya ho reka mabenyanane le dinthwana tse teng ka tlong. Naledi o bontsha ho tshoha hoo Tsietsi a qetella a belaela dikarabo tsa Naledi. Ba tlohela moqoko wa bona ha Pheleu a qeta ho kena lapeng la bona. Tsietsi o laela Naledi hore o ya ha Mmadibabe ho ya kopana le Thapelo.

Pono ya 4

Mmabatho o buisana le mohatsae Mohlouwa ka mathata a tlisitsweng ke boipelaetso ba basebetsi. Mmabatho o halefetse Mohlouwa ka hore o hanne ho mo mamela ha a ne a re a tebele Tsietsi ha mmoho le Thapelo, jwale ke mona Thapelo o tsositse morusu hape. Mmabatho o boela a botsa Mohlouwa ka dikamano tsa hae le Naledi a se a ntse a sokile. O tshepisa hore o tla otlala Naledi ha e ba ditaba tse buehang ka ntle ka mona di feela di le jwalo. Mohlouwa o a itatolo empa ka mokgwa o sa kgodiseng Mmabatho. Mmabatho a boela a bolella Mohlouwa hore o utlwile hore (yena Mohlouwa) o fa basadi mosebetsi ka ho kopanela dikobo le bona. Mohlouwa o a hana le ho itatola tabang tseo.

Pono ya 5

Pheleu o buisana le kgaitsele ya hae Naledi ka ditaba tsa merusu ya basebetsi dikgwebong tsa Mohlouwa moo hara tse ding ba tsekang hore Tsietsi a kgutlisetswe mosebetsing. Pheleu o jwetsa Naledi hore basebetsi ba bua ka ditaba tsa hae le Mohlouwa, ebile basebetsi ba dumela hore Tsietsi ke lehlatsipa la taba ena. Naledi ha a hane hore o na le kamano ya lerato le Mohlouwa empa ha ho na motho ya ka mo arohantshang le yena. O halefela Pheleu ho fihlela a mo tebela ha hae. Ha a setse a le mong o utlwahala a ingamangama ka ditaba tsena a bile a rera ho ya ho Seipati ho ya kopa dikeletso le thuso.

KGAOLO YA 5

Thapelo o buisana le Tsietsi sepotong ha Mmadibabe. Tsietsi o loma Thapelo tsebe hore mmuso o mo tshepitsitse ho mo ahela ntlo, mme jwale o se a tla tswa mokhukhung le lelapa la hae. Tsietsi o boela o ama le taba ya hore o ntse a batlana le mosebetsi. Thapelo o mmolella hore mane mosebetsing ba lwanela taba ya hore a kgutlisetswe mosebetsing. Tsietsi o kopa Thapelo hore ba tlohele taba ya Mohlouwa yena ha a sa batla ho kgutlela moo. Thapelo o botsa Tsietsi hore ebe o tseba lebaka le entseng hore a fellwe ke mosebetsi. Tsietsi o qosa Thapelo ka hore ke eng eka o mo patela ditaba. Thapelo o loma Tsietsi tsebe hore ho tletse menyengetsi basebetsing mmoho le bona e reng o felletswe ke mosebetsi ka lebaka la dikamano tsa Naledi le Mohlouwa. Hona ho halefisa Tsietsi hampe, o bile o se a tswa a re o ilo iphetetsa.

Pono ya 2

Naledi o fihla ha Seipati a imetswe, Seipati o re o tatetse ho ya toropong kaha a sa phela hantle. Naledi o bolella Seipati ditaba tsa hore basebetsi ba Mohlouwa ba se ba tseba ka ditaba tsa hae le Mohlouwa. Hona ho supa hore Tsietsi a ka nna a tseba ka sephiri sena. Seipati o re ha ho phoso ya letho ha Tsietsi a ka tseba hobane Tsietsi ke mahlalela. Puo ya Seipati e ile ya tshosa Naledi haholo. O ilela ho Seipati ho mo tshedisa le ho mo eletsa jwalo ka motswalle wa hlooho ya kgomo empa eo o mo hlapela matsoho. Seipati o qetella a mo supetsa ho ya ho Mohlouwa ho mmolella hore yena ha a sa di kena ditaba tsa maratano. Naledi o tloha ha Seipati a sulafalletswe ke letsatsi.

Tsietsi o fihla ha Mohlouwa o fumana Mmabatho, o botsa ka boteng ba Mohlouwa. Mmabatho o araba Tsietsi ka ho mo tella ho fihlela Tsietsi a mo jwetsa hore o qeta ho bolaya bana ba hae. Puo ena e tshosa Mmabatho empa o ntse a hana ho bolella Tsietsi moo Mohlouwa a leng teng. Tsietsi o sola Mohlouwa le Mmabatho ka hore ke bona ba mo susumeleditseng ho bolaya bana ba hae. Tsietsi o kgakgatha Mmabatho ka selepe, o tswa a mathile ho ya batlana le Mohlouwa.

Pono ya 4

Naledi o na le Mohlouwa o tile ho mo hlaba malotsa ka taba ya hore pinyane ya bona e hlahelletse. Mohlouwa ha a batle ho mamela. Naledi o kopa Mohlouwa hore ba ke ba emise hanyenyane ka taba ena ya bona e le hore Tsietsi a tle a seke a tseba. Mohlouwa o halefa hampe ha a hopola dintho tseo a mo etseditseng le ho di fa Naledi. Ha ba ntse ba bua jwalo, Pheleu o kena ka kantorong a sa kokota, o tsebisa Mohlouwa hore Tsietsi o tla a hulana le Thapelo mme o nkile selepe se kgenathetseng madi. Mohlouwa o batla keletso ho Pheleu mme eo o hlolwa ke ho mo eletsa. Naledi o a thothomela ke letswalo.

Pono ya 5

Tsietsi o kena kantorong ya Mohlouwa a na le Thapelo a ntse a mo rapela hore a se etse ketso eo a batlang ho e etsa. Ba fumana Naledi, Mohlouwa le Pheleu ka kantorong. Tsietsi o ba hlapola (ferelletsa ka mahlapa) le ho ba bolella morero wa hae. Mohlouwa le Naledi ba ikopela tshwarelo hodima dimpe tsohle tseo ba di entseng, ba re ba ne ba sa ikemisetsa ho mo utluisa bohloko. Tsietsi o tsebisa Naledi hore o se a bolaile bana ba bona ka baka la bokgopo ba hae. Thapelo le Pheleu ba leka ho mo thiba empa Tsietsi o ba sheshenella kaofela ho phethela mosebetsi wa hae

Manollo ya buka

- **Lebitso la buka**

Lebitso la buka le na le seabo se matla ntshetsopeleng ya diketsahalo ka hara buka. Re kgona ho bonela pele se tla etsahala. Ka nako e nngwe lebitso la buka le senola molaetsa wa buka.

Ho tla jwang hore motho a qetelle a itse motho ya itseng ke lejwe la kgopiso bophelong ba hae? Motho eo e leng lejwe la kgopiso ke motho ya dulang a utlwa motho kapa batho ba bang bohloko, mohlomong ka diketso kapa ka dipuo tsa hae. **Ho kgopiseha ke ho utlwa bohloko.**

✚ Tsietsi o utlwisitswe bohloko ke ntate Mohlouwa ka ho mo leleka mosebetsing, yena Mohlouwa enwa o qetella a ratane le mosadi wa hae, ka hoo ntate Mohlouwa o fetoha sekgopi bophelong ba Tsietsi. Ha e felle moo le mosadi eo Tsietsi a mo tshepileng a mo ratang o ratana le ntate Mohlouwa, ka hoo ntate Mohlouwa le Naledi mosadi wa hae ba fetoha Lejwe la kgopiso bophelong ba Tsietsi. Bohloko boo Tsietsi a bo utlwieng bo etsa hore a qetelle a entse dintho tse sa lokang tse amang le batho ba senang molato.

- **Moralo kapa poloto ya buka.**

Ha re hopoleng hore re itse moralo ke tlhahlamano ya dintlha tse nang le **sesosa** ho isa ntlheng ya sehlohlolo.

✚ Buka ya rona ha e qala, re kopana le Naledi a fiela metsi a pula ya maobane a tletseng ka tlong, mme ha buka e fella yena Naledi enwa wa rona o robetse ka hara phula ya madi. Sesosa sa hore Naledi ha buka e fella a be a robetse ka hara phula ya madi ke eng? Ke ho ratana le ntate Mohlouwa.

Moralo o na le dikarolo tse hlano ho ya ka bamanolli ba fapaneng.

Tsona ke tsena:

A. Tlhekelo/ Selelekela

Mona mongodi o lelekela ditaba tsa hae ka ho re tsebisa dintlha tsa bohlokwa tseo e leng motheo wa sengolwa sa hae. Tlhekelo e arotswe ka dikarolwana tsena:

- **Tikoloho**

Tikoloho ke sebaka moo pale etsahlang teng le maemo a ditaba. Diketsahalo di tshwaetswa ke tikoloho le maemo a bophelo tikolohong eo.

- ✚ Tshwantshiso ena e etsahalla motseng o bitswang Kgutsong ke motse o nang metsana e mmedi e fapaneng, motse wa mekhukhu motho o ne a pakelwa ke qhafutso ya diretse ha pula ena ha re makale ke hona ha ntlo ya Naledi e tletse metsi a pula. Ke ntho tseo re di tlaetseng tseo re phelang le tsona, athe ka lehlakoreng le leng ke matlo a matle, a nang le mebila, dikolo le mabenkele a maholo, re bona lebenkele le rekisang jwala moo Tsietsi a neng a sebetsa teng.

- **Nako**

Nako ke mongwahakgolo oo pale e etsahalang ka ona, mme nako e totobatswa ke diketsahalo le maemo a bophelo a karolo eo.

- ✚ Re bua ka mehwanto e neng e le teng moo, Tsietsi le Thapelo ke balebedi ba dikgwebo tsa ntate Mohlouwa re utlwa ka dikolo hoseng ke semphete ke o fete ho habuwe mosebetsing ke medumo ya dibese makoloi le bana ba habileng dikolong. Re bona matlo a mekhukhu e leng ntho tseo re phelang ka hara tsona kamehla. Ho na ho re fihlisa maikutlong a hore pale ena e etsahala mehleng ya kajeno (mehleng ya sekwalejwale.)

- **Sesosa sa kgohlano**

Sesosa sa kgohlano ke ntho eo re nahanang hore ke yona e bakang ntwala ka hara dibapadi.

- ✚ Ha Naledi le Tsietsi ba ne ba phela ha monate ba amohetse bophelo ba bona ke eng e ileng ya etsa hore ho be le ntwala e kanakana. **Ka mora hore Tsietsi a lelekwe mosebetsing tlala le bofutsana tsa ikakgela ka hara lelapa la hae**, mme ke tlala ena e ileng ya etsa hore Naledi a bone ho le molemo hore a mpe a ratana le ntate Mohlouwa e eleng lona leano leo Mohlouwa a ileng a le loha hore a leleke Tsietsi hore a kgone ho fumana Naledi.

- **Kamano ya dibapadi**

- Kamano ya bora: ho ba le ntwā pakeng tsa dibapadi.

Tsietsi le Mohlouwa ba amana ka bora.

- Kamano ya setswalle

Tsietsi le Thapelo ba amana ka setswalle.

Mosebetsi wa 3

Araba dipotso tse tse latelang:

- 3.1 Bolela hore ntate Mohlouwa o ne a na le kgwebo ya mofuta ofe. (1)
- 3.2 Hlalosa hore Tsietsi le lelapa la hae ba ne ba phela ka hara ntlo ya mofuta ofe? (1)
- 3.3 Tsietsi le ntate Mohlouwa ba ne ba fapana jwang ka botho? (2)
- 3.4 Kamano ya Thapelo le Pheleu e ne e le ya mofuta ofe? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 3.5 Ketso ya hore ntate Mohlouwa a leleke Tsietsi mosebetsing e ne e bidietsa eng? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 3.6 Na Seipati ke mofuta wa motswalle eo o ka kgothalletsang motho hore e be motswalle wa hae? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

Matshwao kaofela: 10

B. Tharahano

Karolong ena re bona qaleho ya ntwā ena eo re e bitsang kgohlano. Ditaba di a senyeha mme di futswellana ho ya hodimo. Ka lebaka la ntwā ena re qala re bona mefuta e fapaneng ya dibapadi ho ya ka mofuta le semelo sa bona.

- Mefuta ya dibapadi
 - Sebakadi sa sehlooho. Sebakadi se patapotilweng ke diketsahalo seo bosiong ba sona buka e bang shohlo.

✚ Bukeng ena re bua ka Tsietsi.

- Molwantshi sebakadi se lwantshang sebakadi sa sehlooho.

✚ Bukeng ena re bua ka Mohlouwa.

- Moqabanyi/Mohlohleletsi Sebakadi se tlang qabang ka hara buka.

Bukeng ena re bua ka Seipati.

- **Mefuta ho ya ka semelo.**

- Sebakadi se tshitja (Ntlhapedi) ke sebakadi se fetolwang ke maemo ao se iphumanang se le ho ona. (motho wa nama le madi ya angwang ke diketsahalo)

Bukeng ena re ka bua ka Mohlouwa, Tsietsi, Naledi.

- Sebakadi se bataletseng (Ntlhanngwe) Ke sebakadi se sa fetoheng maemong afe kapa afe. (Se sa angwang ke diketsahalo)

Bukeng ena re ka bua ka Mmabatho le Seipati.

- **Mefuta ya kgohlano**

Ka hara buka re fumana mefuta e mmedi ya kgohlano.

- Kgohlano ya maikutlo (E ka hare) Kgohlano ena ke e amang sebakadi se le seng maikutlong.

Bukeng ena Mohlouwa o jeha a le mong o rata mosadi wa Tsietsi ha a bolelle motho ntho ena e ja yena feela.

- Kgohlano e ka ntle (E pepeneneng)

Ena ke kgohlano e amang batho ba babedi kapa le ho feta.

Ke ntwana e bonwang ke mang le mang.

Tsietsi le Mohlouwa ntwana ya bona e bonwana ke mang le mang.

Mohlouwa o lelekile Tsietsi mosebetsing ebile o ratana le mosadi wa hae.

C. Kgolo ya diketsahalo

Ke karolong ena moo re bonang tharahano e hola, diketsahalo di fumana lebelo ebile di a eketseha. Mathata a sebakadi sa sehlooho a a kallana re mmona a imetswe ebile dintho tsohle di a mo fetohela. Hopola re itse karolong ena ke kgolo feela ya diketsahalo.

✚ Bukeng ya rona re kopana le Tsietsi ya jereng morwalo o boima wa mathata. Mosadi o mo fetohetse, o matha le ntate Mhlouwa o fetohile moqoqo hara motse. Tsietsi o lohotha ho ya hae a lo hlabele badimo mohlomong dintho di tla fetoha. Le leanong lena Naledi ha a di kene o bona e le tshenyiso ya tshetele ena e ntseng e le siyo. Tsietsi o nahana hore mohlomong le ntlo eo e selang a e emela o tla e fumana le mosebetsi o tla hlaha.

Mosebetsi wa 4

Araba dipotso tse tse latelang:

- 4.1 Fana ka lebitso la motswalle ya Naledi. (1)
- 4.2 Hlalosa hore Naledi o ne a tswa kae hoseng ha a tla palama koloi ya ntate Mhlouwa. (1)
- 4.3 Bontsha phapano ya botho dipakeng tsa Seipati le Mmabatho. (2)
- 4.4 Ketso ee eo Tsietsi a e entseng ya ho kgakgatha batho ka selepe e mo hlalisa e le sebakadi se jwang? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

4.5 Ho latela dipuo tsa Seipati o ka re ke mofuta o ofe wa seapadi? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

4.6 Ho ya ka wena ebe polelo ee ke nnete kapa mafosi? Fane ka lebaka la karabo ya hao.
“Mohouwa ke lekwala le iketsang eka le sebete.” (2)

Matshwao kaofela: 10

C Sehlohlolo.

Hopola moithuti re itse sehlohlolo ke karolo eo ho yona re bonang dibapadi di nkelana marumo ho lwanwa e mahlomafubedu. Ke motsotso wa qaka le tsitsipano.

Ho tswa bukeng polelo ke ena: “Ntate Mohlouwa o lema tshimong ya hao”. Ke mantswe a Thapelo ho Tsietsi mme re bona Tsietsi a fetoha ntho e hlaha eo re sa etsebeng. O fetoha tau e harolang tsohle tse ka pela hae. Selepe se rotha madi a batho. Tsietsi o ne a utlwisitswe bohloko ke Naledi le ntate Mohlouwa, empa o kgakgatha batho bohle le ba senang molato ka baka la pelo e bohloko.

- Bana ba hae ba senang molato (makgabunyane a Modimo)
- Mmabatho eo e saleng a sosothela monna wa hae ka ditaba tsa hae le Naledi tseo a di utlwang di hafakuwa hara motse.
- Pheleu kgaitsemi ya Naledi eo e saleng a kgalemela kgaitsemi ya hae ka Mohlouwa.
- Thapelo yena enwa ya mmoleletse tsohle tse etsahalang pakeng tsa Naledi le ntate Mohlouwa.

Baratuwa ha re hlokomeleng hore bukeng ena maralo o fella sehlohlolong. Ka ho na mothipoloho le tharollo bukeng ena hobane diketsahalo tsohle di fella sehlohlolong bukeng ena. Ka mora hore Tsietsi a kgakgathe batho ka selepe buka e fella mona.

Makgetha a buka.

- **Lewa la tlholo dingolweng**

Hopola re itse ha re bua ka lewa la tlhoho re sheba ditaba ka mahlakore a fapaneng. Na sebakadi se fumane kotlo ka bobee boo se bo entseng kapa ha se a fumana kotlo.

Potso e kgolo ke hore na mongodi o fihlelletse lewa la tlhoho sengolweng see? Hore re utlwisise re lokela ho etsa papiso dibukeng tsena tse pedi.

Ho Tutudu ha e patwe

Bobee boo Thebe a bo entseng ba ho thetsa setjhaba hore se fetohela Tutudu se mo hlonye, bo entse hore Tutudu a qetelle a batla a lelekwe Thabure, bo fumane kotlo hobane setjhaba sona sena se ile sa mo fetohela mme a ba a qetella a tlamehile ho kopa tshwarelo. Re bona ka mora mona ho rena kgotso ntho di boetse maduleng, mme re re **mongodi o fihletse lewa la tlhoho dingolweng. (Botle ke bona bo hlolang mona)**

Ho Lejwe la kgopiso

Bobee boo Tsietse a bo entseng ba ho kgakgatha batho ka selepe ha bo a fumana kotlo batho ba shwele ka sehloho empa ha ho moo re utlwang hore mmolai o fumantshitswe kotlo ka ketso eo ya hae hobane le yena o ile a iphenetha.

Maemong ana re re **mongodi ha a fihlela lewa la tlhoho** hobane bobee ha bo a fumana kotlo e bo tshwanelang.

○ Semelo sa dibapadi

Semelo ke botho boo mongodi a bo fang dibapadi tsa hae.

Botho bona bo senolwa ke dintho tse ka reng:

➤ Lebitso la hae.

Lebitso la sebakadi le tototsa seo sebakadi seo se leng sona.

 Mohlouwa ke sebakadi se neng se hlouwe ke batho bohle ba motse hobane e le rakgwebo ya pelo e mpe a kenya basadi mosebetsing ka ho robala le bona.

A lefa basebelets'i moputso o hlase, ebile a sa ba kgathalle ka letho.

Tsietsi bitso lebe ke seromo o ne a phela kapa a lweba ka hara ditsietsi letsatsi le t'habang le le dikelang o lelekwe mosebetsing, mosadi wa hae o ratana le Mohlouwa.

Ha re lekeng ho etsa jwalo ka mabitso a mang a dibapadi.

➤ **Puo ya seapadi.**

Mokgwa oo seapadi se buang le dibapadi tse ding o senola semelo sa hae hore ke motho ya jwang.

✚ Nahana ka moo Seipati a neng a bua le Naledi ka teng o ne a bonahala e le motho ya nyatsang, ya senang qenehelo.

➤ **Moaparo ya seapadi**

Mokgwa oo seapadi se aparang ka teng se hlahisa semelo sa sona, nahana ka moo ntate Mohlouwa a neng a tena ka teng o bonahala e le motho ya nang le t'jhelete o ne a apara ka makgethe.

Jwale re shebana le potso e telele ya sengolwa

Potso e telele ya sengolwa

Re batla jwale re akareditse dintlha tsa bohlokwa tse bopang karolo ya bobedi le ya boraro ya pampiri ya 2 ya tlhahlobo moo re buileng ra ba ra fana ka mesebetsi e bontshang mofuta ya dipotso tse ka lebellwang e leng potso tse bonolo, tse mahareng le tsa boemo bo hodimo. Mofuta wa bone wa dipotso tsa tlhahlobo ke ona wa mofuta wa potso e telele ya moqoqo. Jwale ke rata re ke re shebane le potso ena e telele ya sengolwa.

Mofuteng ona wa potso mohlalobi ha a batle tsebo ya hao ya buka, ha a batle kutlwisiso ya hao ya buka kapa bona boahlodi ba hao hodima buka. O mpa a ipatlela feela hore o mo kgodise hore ebe diketso tse etsahalang ka hara buka ke ntho tse ka etsahalang bophelong bona (ho amanya diketsahalo tsa buka le bophelo ka kakaretso) Ho tswa feela hore o beha potso jwang mme qetellong re lokela ho amanya diketsalo tsa buka le bophelo ka kakaretso.

Makgetha a potso e telele ya moqoqo ya senglowa

Moqoqoq wa kgang wa sengolwa o na le makgetha ana a latelang:

- **Selelekela sa karabo ya hao.**

- ✚ Selelekeleng ho hlalosa potso ka botebo.
- ✚ Mongodi a ka hlalosa mantswe a hlokanng tse hloso potsong e botsitsweng kapa
- ✚ A ka hlalosa sehlooho hore se utlwahale hantle.
- ✚ O lokela ho totobatsa ntlhakemo ya hae.
- ✚ E bang a dumela o lokela ho totobatsa dintlha tsa hae tse bontshang hore o dumellana le sehlooho.
- ✚ E bang ha hanana o lokela le teng ho totobatsa dintlha tsa hae tse bontshang hore o a hanana le sehlooho.

- **Mmele wa karabo ya hae.**

- ✚ Mmeleng ke moo mohopolo wa sehlooho le mehopolwana e tshehetsang di hlahellang teng.
- ✚ Serapana se seng le se seng se lokela ho ba le mohopolo wa sehlooho o hodisang ntlhakemo o nang le **bopaki, tihlalo le nyalano**.
- ✚ Hona ho hlalosa hore mongodi ha a lokela ho ngola feela lethathama la diketsahalo tse tswang bukeng ebile a sa di amanye le se botsitsweng.
- ✚ Ke hona mmeleng moo mongodi a lokelang ho amanya ditaba tsa buka le diketsahalo tsa bophelo ka kakaretso.

- **Phethelo ya hae.**

- ✚ Phethelo ya hae e lokela ho tlamahanya kgang ya hae ka ho phethahala mme e totobale hore o dumellana kapa o hanana le mohopolo o hlalisitsweng potsong ka mabaka afe.

Keletso ya bohlokwa

Moithuti o eletswa ho ba sedi haholo ha a fihla karolong ya B le ya C pampering ena ka hore:

- ✚ A seke a tatela ho araba Potso karolong ya B le ha a bona e le bonolo pele a sheba Potso e tsamaelang le yona karolong ya C (e leng potso e telele)

Mohlala:

Ha eba a kgetha potso tse kgutshwane karolong ya B a shebe pele hore ebe o tla kgona ho araba potso e telele ho karolreng ya C. ha a bona hore ha a kgone ha a fetole.

Hona ho tla mo fa kgatho e ntle e tla mo fa matshwao a mangata ho ena le hore a fumane matshwao a matle potsong e kgutshwane a be a lahlehelwa ke matshwao a mangata potsong e telele.

Moithuti a hopole hore o tlamehile ho araba potso e telele le e kgutshwane, e seng tse telele tse pedi kapa tse kgutshwane tse pedi.

Jwale leka ho araba potso ena o sebedisa makgetha o potso ya moqoqo ya sengolwa e hlalositsweng ka hodimo:

Mosebetsi wa 5 (Potso e telele)

Basadi ba na le ditokelo naheng ena ya Afrika Borwa, empa ha se kamehla tokelo tsa bona di phethahatswang ke banna ba bona. Dumela kapa hanana le polelo ena o ikamahantse ke Naledi bukeng ya Lejwe la kgopiso. Moqoqo wa hao e be wa mantswe a 400 ho isa ho 450. [25]

DITHOTHOKISO

Kajeno re qala karolo ya boraro ya dingolwa e leng **Thothokiso** mme pele re tswela pele ka manollo ya yona re lokela ho utlwisisa dintlha tsa bohlokwa tsa yona e leng tsona ditshinya tsa bomanolli ba thothokiso. Ke dintlha dife tseo re tlo shebana le tsona karolong ena:

- Dithothokiso tse reretsweng tlhahlobo
- Mefuta ya dithothokiso
- Makgetha a dithothokiso.

Dithothokiso tse reretsweng tlhahlobo ke tsena:

Tsena ke tsona tseo o lokelang ho shabana le tsona feela selemong sena.

- ❖ Ke motsho, ke motle
- ❖ Ikeletse
- ❖ Tonakgolo Tsiamé Kenneth Mopedi
- ❖ Kaofela ke mafome
- ❖ Tlhaho ya Moshweshwe
- ❖ Ke tla mo romella dipalesa
- ❖ Tswalo la ka le a hana
- ❖ Thuto
- ❖ Kgopolo e a lisa
- ❖ Baradi ba Efa.

Mefuta ya dithothokiso.

Dithothokiso di arotswe ka mefuta e fapaneng, mme mofuta wa thothokiso o kgona ho thusa mmadi hore a tle a kgone ho fumana maikutlo le molaetsa wa thothokiso habobebe. Ha re bua ka thothokiso ya boitseko ho a utlwahala le pele re bala thothokiso eo re se re utlwisisa hore sethothokisi se a lwana se a itseka mohlomong kgahlanong le ho hong ho itseng.

Mofuta wa thothokiso	Tlhaloso
1.Sonete	- Ke thothokiso e nang le mela e leshomele metso e mene. - E ka ba ka serapana se le seng kapa rapana tse pedi tsa mela e tsheletseng kapa e robedi serapang ka seng. - Serapang sa pele kapa meleng e tsheletseng kapa e robedi e qalang o bua ka taba e itseng, mme serapaneng sa bobedi kapa meleng e tseletseng kapa e robedi e qetelang o hanyetsana le seo a buileng ka sona meleng e qalang kapa serapaneng sa pele.
2.Boitseko	Sethothokisi se a lla, se a itseka, se tletleba kgahlanong le batubi ba sona e ka ba ho tseka ditokelo tsa sona kapa mohlomong ho hong ho sa tsamayeng hantle.
3.Tomatso	- Ke thothokiso eo ho yona sethothokisi e ka re se a rorisa athe se phoqa ka mokgwa o potetseng. - Sethothokisi se a nyatsa ebile se a soma.
4.Kodiallamalla	- Ke thothokiso eo ho yona sethothokisi se hlahetsweng ke sekodi mme se a lla. - Sethothokisi se utlwile bohloko ke lefu la eo se neng se mo rata.
5.Tokodiso	Ke thothokiso eo ho yona ho lokodiswang se sebe kapa se setle ka tlhahlamano ya diketshalo tsa yona.
6.Thothokiso ya thuto	Thothokisong ena sethothokisi se a ruta kapa se eletsa motho ka ho hong ho itseng.
7.Thothokiso e hlahosang	- Thothokiso eo ho yona sethothokisi se hlahosang ntho ka tsela ya ho bopela mmadi setshwantsho sa seo se buang ka sona. - Karaburetso ya pono e bapala karolo ya bohlokwa thothokisong ena.
8.Thothokiso ya sejwalejwale	Thothokiso ena ke ya maraorao tjena moo ho rokwang bahlabani le diketso tsa bona, e ka ba bahlabani ba thuto kapa ba kelello le diketso tse ntshetsang setjhaba pele.

Makgetha a dithothokiso.

Karolong ena ke moo re shebanang le dibetsa tsa bothothokisi mme moithuti o kgothalletswa hore a se ke a ya thothokisong a soka a utlwisisa makgetha ana hantle. Moithuti o lokela ho tseba le ho bona makgetha ana ka hara thothokiso le lebaka la tshebediso ya ona ka hara molathothokiso kapa serapanathothokiso.

Dibetsa tsa bothothokisi

Lereho	Tlhaloso	Mosebetsi
1.Kgefutsohare/Sejura	Sejura ke letshwao la feelwane le fumanwang ka hara molathothokiso.	• Ho katla/kgina morethetho. • Ho lekanya mantswe (se tlang pele ho sona se lekanngwa le se tlang ka morao ho sona ka matla. • Ho fana ka sefutho kapa kगतello.
2.Enjambament/Molamotjetje	Molathothokiso o senang letshwao la puo qetellong.	Mosebetsi wa bokgabo bona ke ho bontsha hore mohopolo o sa tswela pele molathothokisong o hlahlamang.
3.Lebotsi	Lebotsi ke letshwao la potso le fumanwang qetellong ya molathothokiso.	• Ho bontsha hore sethothokisi se maketse. • Se ipotsa potso eo se ntse se tseba karabo ya yona. • Se ipotsa potso e sa hlokeneng karabo.
4.Anastrofi	Ke bokgabo boo ho bona ho fetofetolwang tatelano e tlwaelehileng ya mantswe molathothokisong.	• Ho fana ka kगतello kapa tsepamiso ya maikutlo mantsweng a

		tlositsweng boemong ba ona.
5.Tlohelo	Ho tlohelwa/lahlwa ha lentswe kaofela molathothokisong.	• Ho potlakisa morethetho. • Ho ngotla palo ya mantswe molathothokisong.
6.Kgonyetso	Ho honyetsa lentswe ka ho lahla/poma karolo e itseng ya lona.	• Ho tlisa kगतello /sefutho lentsweng • Ho potlakisa morethetho.
7.Phethaphetho	Ke lentswe le hlahella habedi kapa le ho feta molathothokisong o le mong kapa melathothokisong e hlalamanang serapaneng se le seng.	• E re bopela morethetho. • E matlafatsa seo ho buang ka sona e leng.....

Mefuta ya Mekgabiso puo/Dikapuo

Mofuta	Tlhaloso le mohlala ya yona
1.Mothofatso	Se sa pheleng re bua ka sona jwaloka ha e ka se a phela. A fihla katiba e re o ne o mpehile kae?
2.Apostrofi	Se sa pheleng re bua le sona jwaloka ha e ka se a phela. Lefu tsenene ya hao e kae?
3.Papiso	Papisong ho bapiswa ntho tse sa tshwaneng ka botlalo ho sebediswa mantswe a kang jwalo ka, tjena ka, sa, la, ba jj Thabo o matha jwalo ka lekesi.

4.Tshwantshiso	Ho tshwantshiso ho rehellwa motho/ntho ka se itseng/Re fa ntho e itseng boleng ba e nngwe. Pule ke tau ntweng.
5.Pebofatso/Pebolo	Ho pebofatso re beha taba ka mantswe a bonojana/ a e bebofatsang. Ntate o kganna dikgomo. (bakeng sa hore ntate o tauwe)
6.Lepata	Ho sebediswa mantswe a hanyetsanang le seo ho buuang ka sona ka sepheo sa ho matlafatsa. Ha ke a lapa, ha ke a lapa lekgale.
7.Komelo	Ho komelo sethothokisi ha se bue ntho ka botlalo se e omela feela ka tshepo ya hore mmedi o tla se elellwa.
8.Mothipoloho	Mona sethothokisi se lotomanya dintho ka tlhahlamano ya tsona ho tloha hodimo ho ya fatshe. Moketeng wa morena ho menngwe bannabaholo, banna, bahlankana le bashanyana.
9.Sehlohlolo	Mona ho lotomangwa dintho ka tlhahlamano ho tloha ho tse nyane ho ya ho tse kgolo. Moketeng wa morena ho menngwe bashanyana, bahlankana, banna le bannabaholo.
10.Kganyetsano	Ho hlahiswa mehopolo e mmedi e hanyetsanang, e atamelaneng melathothokisong e hlahlamanang. E ka re ha o etsa hantle, Sefahleho sa hao se sosobanetseng?
11.Tatolano	Ho sebediswa mantswe a mabedi a latolang ho hlahisa se itseng. Pula ena e na motshehare le bosiu.
12.Tomatso	Mona sethothokisi se beha taba ka mantswe a phoqang, a nyatsang, a kobisang kapa a tshehiso e nyefolang. Majakane le batlang keiting ya dihele ho ba le lokile?

Mareho a mang a bothothokisi

Mareho/Makgetha a dingolwa	Ditlhaloso
1.Moelelo o totobetseng	Moelelo o totobetseng ke moelelo o utlwisiswang ke mang le mang ke moelelo o sa patehang o pepeneneng.
2.Moelelo patehileng	Ha moelelo, dipolelo kapa mantswe a sebediswa ka tsela e sa tlwaelehang e le ha sethothokisi se habile ho hong. Se ka sebedisa bonono, maele kapa maelana ho fetisa seo se se habileng.
3.Maikutlo	Maikutlo a hlalosa se maikutlong a mmadi, mme a qholotswa ke seo a se balang thothokisong.
4.Sehalo	Ke tihadimo ya sethothokisi malebana le seo a buang ka sona. Mantswe ao sethothokisi se a sebedisang a pepesa sehalo sa hae, e ka ba thabo e kopantseng le metlae, kgalefo le tomatso jj
5.Mokotaba	Mokotaba ke mohopolo wa sehlooho temathothokisong kapa thothokisong kaofela.
6.Karaburetso	Ke mantswe, dipolelo kapa dipolelwana tse bopang setshwantsho ka mohopolo wa mmadi. Di ama ditho tsa kutlo mohlala pono, kutlo, phonelo, tatso le tsamao ya mmele.

Tsela ya ho manolla thothokiso

- Bala thothokiso kgetlo la pele ho fumana hore e bua ka eng.
- Bala thothokiso kgetlo la bobedi mme o tshwere pensile ho sehella mantswe a matjha.
- Leka ho fumana tlhaloso ya mantswe ao a matjha, ha o sa kgone bala molathothokiso oo lentswe leo le fumanwang ho ona ho fumana moelelo.
- Kgutsufatsa temathothokiso ka nngwe ka mantswe a hao.
- Hlwanya mohopolo wa sehlooho wa temathothokiso ka nngwe.
- Hlwanya mohopolo wa sehlooho wa thothokiso kaofela le hore thothokiso ke ya mofuta ofe.
- E bale kgetlo la boraro mme o sehelle mola makgabane eo o a bonang o fumane lebitso la makgabane eo le lebaka la tshebediso ya ona.

- Jwale fana ka molaetsa wa thothokiso.

Jwale bakgotsi ha re manolleng thothokiso ena, mme pele re tswelapele ha re ikgopotseng tsela e hlalositse ka hodimo ya ho manolla thothokiso.

Ikeletse

1. Lengolo le bulehileng ke lena	
2. Ho wena Mpho motswalle wa ka;	1
3. Ha o ntse o tshetshetha lefatsheng	
4. Kgefutsa motsotswana, o ikeletse.	
5. Ikeletse, ikeletse ngwaneso,	
6. Kgutsa hle motsotswana o itekole,	2
7. Ikgalememe ha o bona o kgera,	
8. Boya sekwele o qamake motjha,	
9. Ikeletse, ikeletse kgutsana,	
10. Ha o sa ikeletse o tla eletswe ke mang?	3
11. Hopola hle o shwetswe ke batswadi,	
12. Le baena ba behile matsoho diphatleng.	
13. Ikeketse, ikeletse moreso.	
14. Ha o sa ikeletse o tla eletswe ke mang?	4
15. Tadima hle motswalle o phaphathehile.	
16. Le ya hlooho ya kgomo kajeno e kgwetjhile.	
17. Ikeletse, ikeletse kgabane,	
18. Ikeletse o tutubollohe mahlo;	5
19. Elellwa hle lefatshe le ferekane,	
20. Le masupatsela a kgaba ka ho phophola.	
21. Ikeletse, ikeletse kgutsana,	
22. Tona mahlo o tlohele ho thibasela;	6
23. Dira ke tseo di apere setwalle,	

24. Hlokomela marumo ka dikobong.	
25. Ikeletse, ikeletse hle nnake,	
26. Ikeletse hle, phahamela marole;	7
27. Hlokomela hle dilalome di tswile letsholo,	
28. Le matsukunyepe ke ao a tonne mahlo.	
29. Ikeletse, ikeletse nnake	
30. Ha o sa ikeletse nna ke tla etsa jwang?	8
31. Fadimeha hle, maraba a tletse lefatshe,	
32. Le mamena metjheng ha a na palo.	
33. Ikeletse, ikeletse ngwaneso,	
34. Ikeletse, o phela ka ho qamaka;	9
35. Lemoha, lefatshe lena ha se la maoba,	
36. Le kgopa tjhethjhefa di le dilemo.	
37. Ikeletse, ikeletse ngwaneso,	
38. A ko hetle morao, o lekole dibaka;	10
39. Tadima hle dilomo di swabile,	
40. Iphe matla, ho hole moo o tswang.	

Re a manolla jwale:

- Mofuta wa thothokiso.

Thothokiso ena ke ya mofuta wa thuto, sethothokisi se ruta ka tsela ya ho eletsa motho hore a kgalemelehe mme a kgutle mekgweng ya hae e sa lokang, mme a etse dintho hantle ka tsela e nepahetseng.

Manollo ya thothokiso

- **Enjambament/molamotjetje**

Melathothokisong ya 1, 3 le 29 ho sebedisitswe enjambament, hopola enjambament ke molathothokiso o senang letswao la puo qetellong sepheo sa tshebediso ya yona ke hore mohopolo o tswela pele melathothokisong o hlahlamang.

- **Sejura/kgefutsohare**

Melathothokisong ena 4, 6, 18, 26, 35 le 40 ho sebedisitswe letshwao la feelwane e fumanwang ka hara molathothokiso e leng sejura /kgefutsohare mme le sebedisitswe ka sepheo sa ho qatsohisa se tlang pele ho sona le se tlang ka mora ho sona.

Molathothokisong wa 4 ho qatsohisitswe polelwana ena “kgefutsa motsotswana” le polelwanang ena “iketsetse”

Melathothokisong ya 5, 9, 13, 17, 21, 29, 33,37 le 38 re fumana sejura hape empa mona se sebetsa ho lekanya moelelo (se tlang pele ho sona se lekangwwa le se tlang ka morao ho sona)

- **Phethaphetho ya mantswe e rapameng (ya molathothokiso)**

Melathothokisong ya 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, le 37 ho sebedisitswe phethaphetho e rapameng ka lentswe “iketsetse” ka sepheo sa ho sidilella mohopolo wa hore motho a ikgalemele.

- **Phethaphetho ya mantswe e tsepameng.**

Phethaphetho ya mantswe e tsepameng melathothokisong ya 17 le 18, 25 le 26 hammoho le 33 le 34 ka lentswe “ikeletse” sepheo e ntse e le sona sa ho sidilella mohopolo wa hore motho a ikgalemele mme a be le taolo ya bophelo ba hae.

- **Lehlaso**

Temathothokisong ya 2 ho isa ho ya 9 di qala ka lentswe “ikeletse” lentswe lena le re bopela lehlaso mme lona le sebediswa ka sepheo sa ho bopa morethetho le ho etsa hore babadi ba dule ba hopola seo ho buang ka sona thothokisong ena.

- **Lebotsi**

Melathothokisong ya 10, 14 le 30 sethothokisi se sebedisitse lebotsi ka sepheo sa ho hlokomedisa bohlokwa ba ho ikgalemela.

- **Tlohelo**

Melathothokisong wa 16 ho sebediditswe tlohelo. Sethothokisi se tlohetse lentswe “metswalle” ka sepheo sa ho fokotsa bolelele ba molathothokiso le ho potlakisa morethetho wa molathothokiso oo.

- **Mekgabisopuo e sebedisitsweng:**
 - **Mothofatso**

Molathothokisong wa 39 sethothokisi se sebedisitse mothofatso “Tadima hle dilomo di swabile” a le ha hlalosa hore ha o ka ikgalemela dira di tla swaba.

- **Mantswemakgohledi**

Molathothokisong wa 3 re fumana lentswe “tshetshetha” bakeng sa tlalatlala ka sepheo sa hore motho enwa o ya kwana le kwana. Molathothokisong wa 16 lentswe kgwetjhile bakeng sa tjhetha. Molathothokisong wa 22 thibasela bakeng sa ho otsela. Molathothokisong wa 28 re fumana lentswe metsukunyepe bakeng sa batho ba babe.

- **Lebitsomamarane**

Molathothokisong wa 20 ho sebedisitswe lentswemamarane “mosupatsela” e le ho potlakisa mmorethetho le ho fokotsa bolelele ba molathothokiso.

- **Sehalo**

Sehalo se ukutlwahatsang mona ke sa ho qekisa, ho kopa hore motho eo se buang le yena a fetole ditsela tsa hae tsa bophelo.

- **Mokotaba le molaetsa**

Mokotaba ke hore motho a fetohe mekgweng a tsebe ho ba le boikemelo.

Molaetsa ke hore ha o kgona ho ipha diketso le ho di latela o kgona ho phema dintho tse ngata tse ka o sitisang bophelong.

Jwale bala thothokiso ena ka hloko o nto araba dipotso tse tla latela:

Ke motsho, ke motle

1.. A ke le mameleng pina ke ena	
2. Lekodilo la dinako tse ntjha;	1
3. Pina ena e mathemalodi	
4. E thoba maikutlo a sithabetse.	
5. Pina e binnwe ke dikgabane maoba,	
6. Di e binne e tsanyaola dikgeleke;	2
7. Di e binne di thenthetsa dikakapa	
8. Di re “ha e le nna ke motsho ke motle.	
9. “Nna ke motsho, ke motle,	
10. Ke pabala hara kgabane tsa lefatshe;	3
11. Hara ditjaka le nna ke tjaka,	
12. Ke ikotla sefuba ha ke ikgalale.”	
13. “Nna ke motsho, ke motle,	
14. Ke ema ka pele ha ke thonngwa ka lebitso;	4
15. Le ha a itshasitse mabewana a lefatshe	
16. Le nna ke seilatsatsi ha ke tlakasele.”	
17. “Nna ke motsho, ke motle	
18. Ke semomotela le nna hara ditjhaba;	5
19. Le ha di kopane palesa tsa lefatshe	
20. Le nna ke shweshwe ha ke belaele”	
21. “Nna ke motsho, ke motle,	
22. Ke twadi, ke benya seka kgauta;	6
23. Le ha a ikeme mabenyanane a lefatshe	
24. Le nna, ke senakangwedi ha ke thothomele.	
25. “Nna ke motsho, ke motle	
26. Ke a boheha, ke kganya seka letsatsi;	7
27. Le ha di teane dinaledi tsa lefatshe,	
28. Le nna ke mphatlalatsane naleli ya meso.”	

MELODI YA DITHOTHOKISO

MOSEBETSI WA 6

Araba dipotso tse tse itshetlehileng ka nthothokisome ka hodimo:

- 6.1 Molathothokiso wa pele ha o na letshwao la puo qetellong, molathothokiso o jwalo o bitswang thothokisong? (1)
- 6.2 Fana ka lentswe lekgohledi le hlahellang molathothokisong wa 2. (1)
- 6.3 Fana ka phethaphetho e hlahellang melathothokisong ya 1 le 3 o be o fane ka sepheo sa tshebediso ya phethaphetho eo. (2)
- 6.4 Ke molathothokiso ofe temathothokisong ya 3 o re netefaletsang hore sethothokisi se motlotlo ka bosona? (2)
- 6.5 Mokgabisopuo o sebedisitsweng molathothokisong wa 20 o sebedisitswe ka sepheo sefe? (2)
- 6.6 Ho ya ka wena na botle ba motho bo ka laolwa ke mmala wa letlalo la hae? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

Matshwao kaofela: 10

Bibliography

Books and Journals
 © 2019 by the author(s). All rights reserved.
 This article is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Electronic Resources
 © 2019 by the author(s). All rights reserved. No reuse allowed without permission.

MEHLODI

1	Tutudu ha e patwe [M. Mahanke]
2	Lejwe la kgopiso [T. Letshaba]
3	Majwana a motheo dingolweng [D.J.M Ngcangca]
4	Makokonane a neano taba [Mohlomi Moleleki Moleleki]
5	Setatements sa Kharikhulamu ya Naha (SKN) [DBE](2011)
6	Melodi ya Thothokiso [Mmokelli D.J.M Ngcangca]
7	Mind the gap Dithothokiso [DBE] (2024)
8	Mind the gap Tutudu ha e patwe [DBE](2019)
9	Mind the gap Lejwe la kgopiso [DBE](2019)
10	
11	
12	
13	
14	
15	